

(PLECS) D'HISTÒRIA LOCAL

Plecs d'Història Local és una revista trimestral que publica articles originals de recerca i reflexió sobre història local i comarcal i en divulga la producció editorial i les activitats en l'àmbit territorial de les terres de parla catalana.

2023 FEBRER

1

188

Directors: Ramon Arnabat (URV), Josep Santemases (CCEPC)
Coordinació d'aquest número: Jaume Guillamet Lloveras i Sebastià Serra Busquets
Producció: L'Avenc
Disseny original: Canseixanta
Tria de novetats: Héctor Isidro (IRMU)
Dipòsit legal: B. 47.520-76
ISSN 2339-6997

CONTINGUTS

EDITORIAL: La primera època de la...	1
TEMES 1: Republicanisme i ...	2
TEMES 2: La premsa en català	8
TEMES 3: La premsa en català ...	12
TEMES 4: La premsa en català ...	16
PATRIMONI: El patrimoni periodístic ...	18
RESSENYES	20
TRIA DE NOVETATS	22
TAULELL	24

JAUME GUILLAMET LLOVERAS. Universitat Pompeu Fabra i Institut d'Estudis Catalans

LA PRIMERA ÈPOCA DE LA PREMSA EN CATALÀ

Quan els autors que repenguérem l'estudi de la premsa en català, al final de la dictadura franquista, miràvem la història extensa, rica i estimulante de la seva aparició i desplegament, entre 1641 i 1939, la mirada era molt propera. Era un passat prou recent per prendre'l com a referència o model, segons els casos, en l'horitzó d'una revista imminent.

Mig segle més tard, la mirada canvia, entrats de ple en una nova època en què el català ha assolit una presència molt important en la premsa, la ràdio, la televisió i les xarxes socials d'internet. Aquell passat recent ha esdevingut una primera època històrica en l'estudi de la qual cal avançar i aprofundir, abans que no resulti massa llunyana per a les noves generacions, més atretes pels grans canvis posteriors.

Les obres que fins al moment havien registrat els periòdics publicats –amb la *Bibliografia Catalana. Premsa* (1925) de Joan Givanel i Mas i la *Història de la Premsa Catalana* de Joan Torrent i Rafael Tasis (1966), com a referències més destacades– requerien una revisió metodològica i una actualització dels fons documentals consultats.

És el que hem fet amb l'elaboració del *Catàleg històric general de la premsa en català, 1641-1939*, promogut pel Grup de Recerca en Periodisme (ara POLCOM-GRP) de la Universitat Pompeu Fabra i finançat, principalment, per l'Institut d'Estudis

Catalans. Hi hem participat un total de vint-i-un investigadors provinents de set universitats més: València, Illes Balears, Barcelona, Autònoma de Barcelona, Girona, Lleida i Rovira i Virgili. L'any 2015 es publicà un primer volum de resultats del

període 1641-1898¹ i es preveu la pròxima publicació del segon sobre el període 1899-1939.

Els articles d'aquest dossier interpreten els resultats provisionals sobre el nombre i el perfil dels 3.313 periòdics catalogats a Catalunya, els 215 al País Valencià i els 88 les Illes Balears, segons la demografia i l'impuls dels corrents polítics i culturals respectius. El nombre menor d'11 periòdics en català a Andorra, 3 al departament francès dels Pirineus Orientals (el que avui coneixem com la Catalunya Nord) i 2 a la ciutat

italiana de l'Alguer contrasta amb el total de 67 de fora del domini lingüístic, testimoni de l'emigració i l'exili catalans en ciutats de dotze estats d'Europa i Amèrica. ■

Gazeta, entre 10 i 15 de juny de 1641. *El Be Negre*, 22 d'abril de 1936.

Notes

1. J. GUILLAMET i M. MAURI (eds.) *Catàleg històric general de la premsa en català. Volum I: L'eclosió de periòdics, 1641-1898*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2015. Treballs de la Secció de Filosofia i Ciències Socials, XLVII.

temes-1

JAUME GUILLAMET LLOVERAS. Universitat Pompeu Fabra i Institut d'Estudis Catalans

REPUBLICANISME I CATALANISME EN LA FORMACIÓ DEL MERCAT DE PREMSA

En la primera temptativa d'escriure una història del periodisme a Catalunya, publicada el mateix any de l'aparició de *Diari Català* (1879-1881), el primer en la nostra llengua, només parla de l'esclat inicial de revistes literàries i d'humor, tot just quinze anys abans (Pella i Forgas, 1879). En els dos segles i escaig anteriors, les comptades i escadusseres publicacions primeres en català deixaven constància del fracàs d'iniciatives esporàdiques d'inspiració política oficial i de la indiferència de periodistes i escriptors envers l'ús periodístic de la llengua pròpia, fins i tot un cop iniciada la Renaixença.

La política havia condicionat en un doble sentit l'aparició de publicacions en català, sobre la qual no consta cap prohibició oficial expressa en aquest llarg període. Les breus estrenes de periòdics en català a mitjan segle XVII i a primers del XIX foren inspirades des del poder. En el darrer quart d'aquest darrer segle, el poder serà molt reticent a totes les expressions polítiques de tota la premsa, també en castellà, si no del tot repressor.

De les primeres proves a la continuïtat

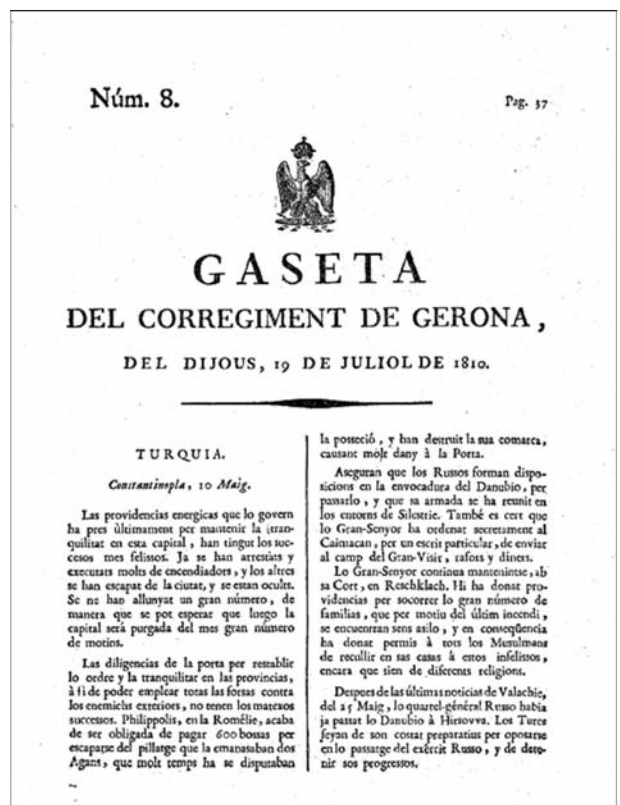
Els primers setmanaris apareguts el 1641 (*Gazeta i Novas ordinàries...*, a càrrec de l'impressor Jaume Romeu) són traduccions de les primeres gasetes de París i pretenen convertir el català en l'idioma principal d'aquella república adherida a la monarquia francesa en què s'ha convertit temporalment el Principat. Igualment, els sis mesos del *Diari de Barcelona y del Govern de Catalunya* i els tres mesos de la *Gazeta del Corregiment de Girona* de l'any 1810 marquen la seva condició d'òrgans d'unes ciutats novament incorporades a França, aquest cop per l'ocupació napoleònica.¹

Ni en un cas ni l'altre, la substitució del castellà pel català no resulta viable en una Catalunya separada d'Espanya. Tampoc la Renaixença vuitcentista i els seus Jocs Florals no es promouen sinó des d'una premsa diària i setmanal en castellà, la llengua emprada per Jaume Balmes, Joan Mañé i Flaquer, Manuel Duran i Bas, Víctor Balaguer i tantes altres figures honorades des del catalanisme. Tot just sis números són els que publica un quinzenal titulat *Lo Verdader Català* (1843), després del brevíssim full humorístic *Lo Pare Arcàngel* (1841) i seguit d'un no menys breu *Senmanari Cristià, Instructiu, Agrícola i Curiós* (1845). Els joves redactors del primer s'acomodaven amb un retret amarg als col·legues més grans, que

haurien hagut d'ajudar-los i no pas desanimar-los amb el seu conformisme.

Han de passar vint anys més perquè la publicació de periòdics en català comenci a estar naturalitzada. Entre l'any 1841 i el 1868 de la Revolució de Setembre n'hauran sortit tretze de nous, però deu són dels quatre anys darrers, de 1865 a 1868. És una eclosió sobtada, a les acaballes de la monarquia d'Isabel II de Borbó. Llavors sorgeix una generació d'editors, escriptors i dibuixants que s'estrenen en revistes i almanacs en castellà i fulls ocasionals en català, com els populars *Singlots poètics* (1864-1866) de Serafi Pitarra, il·lustrats per Tomàs Padró. De cada un d'aquests vint-i-sis fulls seriat, Innocenci López Bernagossi n'arriba a vendre 14.000 exemplars.

Gazeta del Corregiment de Girona, 19 de juliol de 1810.

És el senyal que hi ha un mercat per a almanacs com *Lo Xanguet* (1865-1874) i setmanaris com *Un Tros de Paper* (1865) i *Lo Noy de la Mare* (1866-1867), que són els més coneguts, però també *L'Embustero* (1866), *L'Ase* (1867), *Lo Mestre Titas* (1868) i *Lo Esquirol* (1868), periòdics de to lleuger i aquests segons declaradament satíric. Un periòdic il·lustrat i satíric que pateix les inclemències de la repressió és *La Rambla* (1867-1868), suspès i substituït per *La Pubilla* (1867-1868). Així s'estrena una pràctica que en endavant serà freqüent, la de noms de periòdics que substitueixen aquells que són suspesos.

No és, doncs, dels ambients més literaris de la Renaixença que neixen els primers periòdics en català, sinó dels més avançats i republicans. En els sis anys i tres mesos del Sexenni Democràtic neixen vint-i-nou periòdics més, la majoria de vida curta i accidentada. Segons la tipologia del seu primer estudiós (Miquel i Vergés, 1937), dominen en aquests anys els periòdics festius i satírics, seguits dels patriòtics i literaris, dels periòdics polítics de partit i d'un quart grup de publicacions tècniques i diverses.

Hi ha dues excepcions notables, per la continuïtat i la significació que tenen: *La Campana de Gràcia* (1870-1934) i *La Renaixensa* (1871-1880). Aquestes capçaleres marquen dues tendències i, també, el camí que conduirà a l'aparició dels dos primers diaris.

Els dos corrents del catalanisme

Hi ha diverses diferències entre aquests dos periòdics resultants del Sexenni, no només d'objectiu i continguts. *La Campana de Gràcia* és il·lustrat i satíric, polític, republicà federal i anticlerical. *La Renaixensa* conrea la literatura, les ciències i les arts, fent honor finalment al moviment cultural iniciat mig segle enre el nom del qual porta com a bandera. Són també els periòdics de dues generacions.

Els editors, escriptors i dibuixants polítics del primer surten indemnes de la regència del general Serrano amb què acaba el Sexenni, després de la fallida de la primera República. De fet, en surten reforçats, amb una segona capçalera d'èxit: *L'Esquella de la Torratxa* (1879-1939). A diferència de tots ells —col·laboradors del diari nascut com *El Telégrafo*, que amb el nom *La Imprenta* esdevé el principal òrgan de la revolució i s'acaba dient *El Diluvio*, i dels nous diaris republicans—, els joves promotors de *La Renaixensa* provenen de La Jove Catalunya, un primer grup catalanista d'influència romàntica.

Pere Aldavert, Francesc Matheu i Àngel Guimerà comencen amb *La Gramalla* (1870) i després de cinc mesos emprenen altres projectes. Aldavert i Guimerà funden *La Renaixensa*, quinzenal, «periòdich de literatura, cièncias y arts», que al cap de deu anys passa a diari i és també la primera empresa

editorial dedicada a la literatura catalana. Per la seva banda, Matheu funda *La Il·lustració Catalana* (1880-1894), que es fa un lloc entre les noves revistes gràfiques que comencen a publicar fotografies, una modalitat que aquest mateix any estrena a Barcelona *La Il·lustración* (1880-1891), i també Editorial Catalana per a la publicació de llibres.

Les limitacions a la llibertat d'impremta afecten els periòdics oficialment republicans, però no pas aquells que no s'hi declaren ni la premsa en català, de manera que abans de la llei de llibertat d'impremta de 1883, que durarà tota la Restauració, apareixen els dos primers diaris en català: el *Diari Català* (1879-1881) de Valentí Almirall i *La Renaixensa* (1881-1905). Tots dos seran objecte d'algunes suspensions i en sortiran capçaleres substituïdes, una pràctica usual en aquests anys que ja havia produït una novetat estable: *L'Esquella de la Torratxa*, substituïda de *La Campana de Gràcia* en una de les suspensions. Els títols alternatius de *Diari Català* són *Lo Tibidabo* (1879), *La Veu de Catalunya* (1880, anticipant el nom de l'òrgan de la Lliga Regionalista) i *Lo Catalanista* (1881). Molt més tard, també *La Renaixensa* haurà de ser substituïda per *Lo Somatent* (1895). L'aparició dels dos primers diaris, dels quals només *La Renaixensa* tindrà una continuïtat llarga, coincideix amb un moment d'expansió i diversificació de la premsa a Catalunya. El mateix 1881 apareix *La Vanguardia* com a diari del Partit

La Campana de Gràcia, 1 de novembre de 1878.

temes-1

Liberal Fusionista, que es reforma com a diari informatiu el 1888, el mateix any de l'Exposició Universal, quan es crea també *El Noticiero Universal* com a diari de tarda. L'estabilitat de l'anomenat liberalisme censatari propi de la Restauració, el creixement econòmic, l'impuls de l'Exposició i els fruits acumulats de mig segle de Renaixença literària beneficien també l'expressió pública del catalanisme. Valentí Almirall es proposa promoure'l com una derivada del republicanisme federal amb *Diari Català* i *La Renaixensa* l'acaba encarnant com a moviment al marge del joc dels partits. Fins a l'aparició, un quart de segle més tard, d'*El Poble Català* (1905-1919), no es pot parlar de catalanisme republicà en la premsa diària, però els setmanaris *La Campana de Gràcia* i *L'Esquella de la Torratxa* tenen una amplíssima difusió en exemplars, superior a la de majoria de diaris, a més de ser llegits en veu altra a tallers i tavernes (Capdevila, 2013 i 2014). El gran salt en nombre de diaris que es produeix en aquest final del segle XIX, entre 1875 i 1898, es concreta en un centenar a Barcelona i vuitanta en altres onze ciutats: Vilanova i la Geltrú, Reus, Tortosa, Lleida, Girona, Sabadell, Terrassa, Manresa, Vic i Mataró, per aquest ordre, així com ocasionalment a Figueres i Valls. Aquest salt endavant del nombre general de diaris té un paral·lel en el del nombre total de periòdics en català, principalment setmanals, que, comptant des dels orígens, l'any 1898 arriba a 337 en quaranta-quatre poblacions,

193 dels quals a la ciutat de Barcelona (Guillamet i Mauri, 2015).

El segle acabarà amb l'aparició d'un segon diari en català estable a Barcelona, *La Veu de Catalunya* (1899-1937), i la continuïtat a Reus de *Lo Somatent* (1886-1903). En altres ciutats es publiquen un total de cinquanta-un periòdics en català, principalment setmanals: vint-i-vuit a Barcelona, quatre a Reus, tres a Sabadell, dos a Badalona, a Girona i a Vilafranca del Penedès, i un a Berga, Canet de Mar, Figueres, Lleida, Manresa, Mataró, Olot, Palamós, Ripollet, Sant Feliu de Guíxols i Vic (Guillamet i Mauri, 2015).

Dos diaris en català sobre una vintena que es publiquen a Barcelona no és gaire, menys encara quan deixa de publicar-se *La Renaixensa* el 1905. L'aparició d'*El Poble Català* no resol del tot l'estabilitat, ja que el 1919, quan plega, es torna a quedar sola durant tres anys més *La Veu de Catalunya*. No és fins a l'aparició de *La Publicitat* (1922-1939) que els dos corrents principals del catalanisme (el catòlic i conservador de la Lliga i el republicà d'esquerra que encarnen, successivament, la Unió Federal Nacionalista Republicana i Acció Catalana, entre altres partits menors) resten ben situats davant d'un públic que comença a créixer.

En el panorama d'una premsa diària nombrosa i plural en capçaleres en castellà, destaquen tres diaris de negocis d'àmplia difusió, dins de les limitacions d'un mercat encara limitat. Són *La Vanguardia*, monàrquica i liberal, i *El Diluvio*, republicà i popular, al matí, i *El Noticiero Universal*, també monàrquic, a la tarda. El veterà *Diario de Barcelona* de Joan Mañé i Flaquer i Joan Maragall ha decaïgut amb la quarta generació de la família Brusi i ha passat a mans encara més a la dreta. Però el periodisme en català no ha deixat de créixer en títols, orientacions i temàtiques.

Diari Català, 4 de maig de 1879.

La premsa no diària, espai comú i plural

Les revistes culturals i literàries són un espai comú, com les pàgines diàries de *La Renaixensa*, però al mateix temps amplien el ventall ideològic, que va des de *La Veu de Montserrat* (1878-1902), publicat des de Vic per a tot Catalunya pel canonge Jaume Collell, fins a *La Tramontana* (1881-1895) de Josep Lluïnes, que es defineix en el subtítol com «Periodich vermell. Salut pública. Interessos populars».

Hi ha el fenomen remarcable d'imitació del «setmanari popular de Catalunya» del canonge vigatà, la moda de les «veus» (Miquel i Vergès, 1937), que empeny una expansió territorial d'una primera premsa catalanista de finals de segle per nombroses poblacions: *La Veu Sallentina* (1881, Sallent), *La Veu del Camp* (1885, Reus), *La Veu de la Comarca* (1885, Valls), *La Veu del Centre Català* (1887, Barcelona), *La Veu de Catalunya* (1891, setmanari, Barcelona), *La Veu Juvenil* (1892,

Vilafranca del Penedès), *La Veu del Vallès* (1895, Ripollet), *La Veu del Vallès* (1896, Granollers), *La Veu d'Egara* (1897, Terrassa), *La Veu de Catalunya* (1899, diari, Barcelona), *La Veu de Tortosa* (1899, Tortosa), *La Veu del Ampurdà* (1900, Figueres) o *La Veu de Mallorca* (1900, Palma).

En l'espai creixent de setmanaris i revistes, hi ha hagut encara la novetat determinant de *L'Avenç* (1891-1893) de Jaume Massó i Torrents i Joaquim Casas-Carbó, la primera revista cultural del modernisme, que promou la reforma lingüística de Pompeu Fabra, des de la revista que s'ha dit primer *L'Avens* (1881-1890, amb interrupcions) i des dels llibres que publica. Una nova revista, *Catalònia* (1898-1900), continua l'esperit de *L'Avenç* i el modernisme produeix setmanaris d'alta qualitat gràfica com *Quatre Gats* (1899) i *Pèl & Ploma* (1899-1903), amb dibuixants com Ramon Casas, Isidre Nonell, Joaquim Mir i Santiago Rusiñol.

Els setmanaris de més difusió i popularitat continuen sent *La Campana de Gràcia* i *L'Esquella de la Torratxa*, però també assolixen una duració llarga altres de ben diferents com *Lo Teatro Regional* (1892-1902), *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya* (1891-1925) i *Lo Missatger del Sagrat Cor de Jesús* (1893-1936), a Barcelona, i diversos més a comarques, on també comença a créixer el nombre de periòdics i diaris en català. Matheu hi torna amb *Il·lustració Catalana* (1903-1917), sense l'article determinat de la revista anterior, i l'acompanyament de *Feminal* (1907-1917), suplement dirigit per Carme Karr que promou la cultura de la dona, i una tercera publicació de *Lectura Popular* (1913-1920).

El gran esclat del primer terç del segle xx, coincidint amb l'impuls electoral de la Lliga Regionalista i de les formacions polítiques del catalanisme republicà, amplia la diversitat i la pluralitat. *Cu-cut!* (1902-1912) i *En Patufet* (1914-1938) estrenen una segona onada de periòdics satírics, polític el primer i destinat als infants el segon. Relacionats tots dos amb la Lliga, assolixen tiratges altíssims, fins a 40.000 o 60.000 exemplars (Solà, 1967), més que els diaris i que els setmanaris republicans i anticlericals de l'editor López.

Descarat anticentralista i antimilitarista, *Cu-cut!* resisteix l'assalt d'uns centenars de caps i oficials de l'exèrcit el novembre de 1905 per un acudit de Junceda, que devasta també la redacció de *La Veu de Catalunya*, però plega per prudència set anys més tard, després de publicar un nou acudit antiespanyol de Joan Llaverías. No és el més radical dels periòdics catalanistes. Més abrandat i demagògic, *La Tralla* (1903-1907), llua al costat del nom dos acròstics amb un significat evident pels seus seguidors, VIC (Visca Catalunya) i ME (Mori Espanya), i patí la persecució governativa fins a la suspensió. Un tercer setmanari durador d'aquests mateixos anys, *Papitu* (1908-1937), fundat per Feliu Elies (Apa), deriva més tard cap a un estil més picaresc inspirat per Francesc Pujols, oposat

al to moralitzador de l'equip format per Josep Maria Folch i Torres i Junceda a *En Patufet*. Una existència més breu no impedirà el record de l'humor polític, culte i mordaç d'*El Be Negre* (1931-1936), en l'òrbita d'Acció Catalana (Solà, 1977). La segona i potent onada de premsa esportiva, en la dècada dels anys vint, es caracteritza pel pas successiu del setmanari *El Mundo Deportivo* (1906-) a bisetmanal, trisetmanal, quadri-setmanal i diari en pocs anys, i es concreta en títols en català com *L'Esport Català* (1925-1927), *La Nau dels Esports* (1929-1930) i *La Rambla* (1930-1935). Sobretot, hi ha una sèrie de setmanaris esportius i satírics, entre els quals sobresurt *Xut!* (1922-1936) dirigit per Valentí Castanys, pel damunt d'una munió de títols breus, tant a Barcelona com a altres ciutats com Terrassa, Sabadell, Manresa, Igualada, Mataró o Reus (Pujades-Santacana, 1997).

La Veu de Catalunya, 16 de gener de 1936.

Els canvis de llengua

El debat sobre les modalitats del català, que no disposava de normes ortogràfiques actualitzades ni acceptades per tothom,

temes-1)

venia de la tradició poètica, formal i culta invocada pels Jocs Florals i del català lleuger i popular defensat pels escriptors populars republicans, «el català que ara es parla», invocat el 1864 per l'almanac *Lo Xanguet*. A mesura que Pompeu Fabra avança en les propostes de la seva reforma lingüística, els suports més decidits provenen del catalanisme republicà, l'àmbit polític del qual prové familiarment —el seu pare fou alcalde de Gràcia durant el Sexenni Democràtic— i en el que ell mateix se situa.

La Publicitat, 6 de desembre de 1932.

És a *El Poble Català* on publica unes primeres «Qüestions gramaticals», quinze anys abans que les cèlebres «Converses filològiques» de *La Publicitat*. És *L'Esquella de la Torratxa* que li dona el suport més entusiasta. Fins i tot el rep de *La Vanguardia* i *La Publicidad*, abans que de *La Renaixensa* o el setmanari *La Veu de Catalunya*. Quan l'Institut d'Estudis Catalans aprova les normes ortogràfiques, el 1913, el president de la Diputació de Barcelona Enric Prat de la Riba fa una crida nacional a la seva observança des de les pàgines del diari de la Lliga Regionalista. *La Veu de Catalunya* i el seu rival polític republicà *El Poble Català* encapçalen l'ampli moviment d'adhesió i compliment que només té resistència en els sectors més conservadors, tant a Barcelona com a comarques, amb el canonge Collell i Francesc Matheu al capdavant (Miracle, 1968).

El canvi de llengua de *La Publicidad* (1878-1922) a *La Publicitat* (1922-1939) és un punt d'inflexió simbòlic, perquè també és un canvi polític. És la constatació que el catalanisme republicà pot disputar la primàcia a la Lliga i el seu diari que ja s'acosta al quart de segle. Després d'haver passat per les mans d'Alejandro Lerroux i el seu Partit Republicà Radical, el veterà diari dels republicans del Sexenni s'ha rejuenit durant la Gran Guerra, la primera mundial. L'advocat i exdiputat republicà Amadeu Hurtado, inspirador d'aquest canvi com a assessor dels propietaris Antoni i Ricard Tayà, ha justificat el manteniment del diari en llengua castellana per evitar de ser considerat un diari polític. Amb gairebé el mateix equip, el diari fa el canvi de llengua en ser adquirit per dirigents d'Acció Catalana, el nou partit que reuneix dissidents de la Lliga i republicans acreditats. També a les capitals comarcals, el nombre de diaris en català ha augmentat durant els darrers vuit anys. Ho han estat deu dels quaranta-tres publicats. I ha crescut també el nombre de setmanaris republicans que s'oposen a les «veus».

La Humanitat, 20 de març de 1938.

Hi haurà més canvis de llengua durant els anys de la Segona República, quan diaris veterans passaran del castellà al català. És el cas de *Les Circumstàncies* (1870-1937) de Reus, el 1930; *Diari de Reus* (1844-1938), *Diari de Tarragona* (1853-1938)

i *Diari de Girona* (1889-1936), el 1932; *L'Autonomista* (1920-1939), també de Girona, el 1933, i *El Poble* (1915-1919, 1931-1938) de Tortosa, el 1937.

La dictadura de Primo de Rivera, proclamada amb el beneplàcit de la Lliga, perjudica molts periòdics polítics i comarcals, que són prohibits, però no fa mal als diaris de Barcelona. Pot sortir un efímer diari portaveu de «les Joventuts d'Esquerra» titulat *L'Avenç* (1924), *La Publicitat* guanya pes, Antoni Rovira i Virgili funda *La Nau* (1927-1933) per al seu projecte republicà personal i apareix el diari catòlic *El Matí* (1929-1936). I es creen dos setmanaris determinants: *L'Opinió* (1928-1931), polític, del qual sortirà la fundació d'Esquerra Republicana de Catalunya, i *Mirador* (1929-1937), que ha quedat com al gran setmanari de cultura i d'actualitat, germà petit de *La Publicitat*.

Un mercat amb doble oferta

Són gairebé tres quarts de segle els que transcorren entre el 1865, l'any de l'inici de la continuïtat, i el 1939, quan finalitza la Guerra Civil. Durant la guerra continuen sorgint publicacions, també comunistes com *Treball* (1936-1939) o anarquistes com *Catalunya* (1937), però la seva fi posa un punt final punyent a aquesta primera època de la premsa en català.

El total de 3.313 periòdics catalogats a Catalunya representen una rica i extensa varietat i pluralitat de capçaleres. Són 2.539 a la província de Barcelona, 352 a la de Girona, 222 a la de

Lleida i 265 a la de Tarragona. La premsa en català és majoritària en comarques, ciutats i pobles, molt important en temàtiques i especialitats diverses i ben significativa, encara que menor, en el mercat de la premsa diària.

Diaris i revistes en català són part essencial del mercat de premsa. Sense estudis ni dades suficients de la premsa no diària en castellà, l'anàlisi documentat de la premsa diària ens permet parlar a Barcelona –i potser també a altres ciutats– d'un mercat amb doble oferta: diaris de negocis en castellà de llarga trajectòria, encapçalats per *La Vanguardia*, *El Diluvio* i *El Noticiero Universal*, i diaris ideològics entre els quals destaca l'impuls i la influència dels òrgans dels principals partits del catalanisme.

La Veu de Catalunya, el veterà òrgan de la Lliga, superat durant la Dictadura per *La Publicitat*, s'actualitza l'any 1933 –com el partit mateix, que canvia l'adjectiu Regionalista pel de Catalana– i crea el vesperí *L'Instant*. L'empenta de *L'Opinió* i *La Humanitat*, els diaris successius d'Esquerra Republicana, el partit hegemònic de la Catalunya republicana, es tradueix en dos nous vesperitins, *Última Hora* (1935-1936) i *La Rambla* (1936-1939). Catalanisme tradicional i catalanisme republicà cara a cara.

La dècada de 1930 pot ser vista com una culminació, i alhora el punt de partida fallit d'una època de plenitud paral·lela al desplegament d'una Catalunya republicana i autònoma que no va ser possible. ■

Bibliografia

- Jaume CAPDEVILA, *La Campana de Gràcia, la primera publicació catalana de gran abast, 1870-1934*. Lleida: Pagès Editors, 2014.
- Jaume CAPDEVILA (coord.), *L'Esquella de la Torratxa. Seixanta anys d'història catalana, 1879-1939*. El Papiol: Efadós, 2013.
- Jaume GUILLAMET, *La formació de la premsa moderna. Periodisme informatiu, cultural i polític a la Barcelona progressista, 1841-1843*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1992.
- Jaume GUILLAMET, *Els orígens de la premsa a Catalunya. Catàleg de periòdics antics, 1641-1833*. Barcelona: Arxiu Municipal de Barcelona, 2003.
- Jaume GUILLAMET, *L'arrencada del periodisme liberal: Política, mercat i llengua a la premsa catalana, 1833-1874*. Vic: Eumo, 2010.
- Jaume GUILLAMET i Marcel MAURI DE LOS RÍOS (ed.), *Catàleg històric general de la premsa en català. I. L'eclosió de periòdics, 1641-1898*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2015.
- Jaume GUILLAMET, *El periodisme català contemporani. Diaris, partits polítics i llengües, 1875-1939*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2022.

Josep Maria MIQUEL I VERGÉS, *La premsa catalana del Vuit-Cents*, 2 volums. Barcelona: Editorial Barcino, 1937.

Josep MIRACLE, *Pompeu Fabra*. Barcelona: Aymà, 1968.

Josep PELLA I FORGAS, «Periodisme. Estudis històrics del de Catalunya», *La Renaixensa*. Barcelona, 1879.

Xavier PUJADAS i Carles SANTACANA, *L'esport és notícia. Història de la premsa esportiva a Catalunya (1880-1892)*. Barcelona: Diputació de Barcelona i Col·legi de Periodistes de Catalunya, 1997.

Lluís SOLÀ, *Un segle d'humor català*. Barcelona: Editorial Bruguera, 1973.

Lluís SOLÀ I DACHS, *El Be Negre i els seus homes*. 2 volums. Barcelona: Edhasa, 1977.

Notes

1. No s'indiquen en aquest article les dades procedents dels llibres individuals de l'autor que són citats a la bibliografia.

temes-2)

FRANCESC-ANDREU MARTÍNEZ-GALLEGO. Universitat de València

LA PREMSA EN CATALÀ AL PAÍS VALENCIÀ ENTRE 1813 I 1936

I

Les primeres publicacions del valencianisme polític són tardanes en comparació amb l'aparició i proliferació de la premsa en valencià. Publicacions com *València Nova* (València, 1906-1907), *Terra Valenciana* (València, 1908), *Renaiximent* (València, 1908), *Nostra Terra* (Castelló de la Plana, 1913), *Patria Nova* (1915 i 1923), *El Poble Valencià* (València, 1917), *El Crit de la Muntanya* (1922-1923), *Ideal* (València, 1923), *Acció Valenciana* (1930-1931), *Avant* (1930), *El Camí* (1932), *Acció* (1934-1936), *El País Valencià* (València, 1935), *Timó* (1935) o *L'Hora* (1936), van ser les exponents del valencianisme polític i no van aconseguir un moviment polític potent. Si de cas, encertaren a divulgar, entre cercles intel·lectuals, els seus ideals nacionals i, com a molt, incrustaren –tal vegada superficialment– en l'agenda política d'aleshores alguns temes, com ara la legitimitat de l'ensenyament del valencià a les escoles, la necessitat de normativitzar la llengua o la possibilitat de descentralització de l'Estat a través de la fórmula autonòmica. Entre 1906 i 1936 van aparèixer una vintena de publicacions del valencianisme polític, quasi totes elles a València, un parell a Castelló i cap a Alacant. En el mateix període van editar-se noranta-cinc publicacions en català al País Valencià: això significa que el percentatge de publicacions vinculades al valencianisme polític fou del 21 %. Si obrim el focus fins a la primera aparició de premsa en català al País Valencià, és a dir, al 1813, trobem que el percentatge es redueix al 9,3 %. La premsa no nacionalista en valencià va ser molt superior en nombre. De què parlaven tots eixos periòdics que s'expressaven en valencià abans i en paral·lel a l'aparició de la premsa del valencianisme polític?

II

Dos-cents quinze periòdics en valencià, editats al País Valencià entre 1813 i 1936, són molts o són pocs? Depèn. Són molts menys que els editats en castellà. Són menys que els editats en català a Catalunya. Són més que els editats en català a les Illes. Ara bé, si fem comparacions com les anteriors, sembla que vulguem donar a la llengua en què es construeix el periòdic el paper protagonista, més enllà del missatge, la intenció i les formes d'apropiació del lector. Aleshores, errarem. De fet, la major part dels periòdics en català editats al País Valencià entre 1813 i 1936 són bilingües. Utilitzen també el

Patria Nova, 1 de maig de 1915.

castellà. És més: la majoria empra un valencià assimilat a la parla (i per això la seua configuració dependrà del lloc de publicació). Quan, en el *Catàleg històric general de la premsa en català*, s'empra el sintagma «premsa en català», volem dir premsa escrita majoritàriament en català, sobrepasant el 50 %. La variació interna en matèria lingüística és rellevant: pot anar des de la meitat de la publicació a res.

Els editors de la major part dels periòdics en valencià no van fer del valencià la medul·la de les seues publicacions. Van veure l'idioma, sol o barrejat, com un instrument útil per arribar a un públic fitat, delimitat lingüísticament, socialment. La cosa va començar des de l'inici mateix. Quan aparegué el primer, *Saro Perrenque i el Doctor Cudol*, en 1813 (en forma periòdica, perquè en 1809 ho va fer en forma de plec de fil i canya), per

1
2
8
12
16
18
20
22
24

iniciativa del liberal Manuel Civera, va adquirir una extraordinària popularitat. Primer perquè feia crítica de l'ocupant napoleònic i després perquè es va capficar a defensar i difondre els principis constitucionals del codi de 1812. Visca la Pepa! La paraula *popularitat* és la que empra Tramoyeres (1880-81) en explicar la difusió de la publicació. I té un significat ben concret: es refereix al poble liberal, al *tiers état* de l'inici de la revolució burgesa. Es tracta d'una barreja de grups socials plebeus definits pel treball, en contrast amb l'ociositat dels privilegiats: són artesans, comerciants, camperols. I, és evident, parlen valencià. És molt probable que els privilegiats també el parlaren, però com que havien fet bandera de la castellanització de la seua literatura des del segle xv (Martí, 2010), emprar el valencià era una forma de guerra cultural afegida a la guerra de classes contra ells. Tot això significava divulgar la Constitució de 1812 en valencià. Anar a la recerca d'un destinatari que calia mobilitzar, perquè contra la Constitució i contra els decrets de les Corts de Cadis s'aixecaven poderosos enemics interns. Civera va redactar el primer periòdic en valencià amb vïmetes antics i propòsits nous. Recollia una llarga tradició, la dels *col·loquis*. Un gènere de les menudeses d'impremta (Gomis, 2015) que va tindre un èxit inusitat el segle XVIII i convertí la

ciutat de València en un empori de l'edició dels plecs de fil i canya. En 1719 es va publicar un *Romans y col·loqui nou en que es declara el gran chasco que han tingut els Pecos del Orta en la bona venda de la fulla del om y en la de la morera en este any 1719*. En 1801, Pep de l'Horta esdevingué el líder simbòlic de la revolució antifeudal al País Valencià, fent anar la cargola. Pep de l'Horta havia esdevingut el John Bull valencià. Saró i Cudol aspiraven a donar-li continuïtat. Després de *Saro Perrenque i el Dotor Cudol* en vingueren molts altres: *El Mole* (1837-1870), exponent d'un liberalisme ètic i radical; les publicacions de Bernat i Baldoví; *El Tio Nelo* (1862); *El Tio Mingolo* (1869); *Don Manuel* (1874); *El Pare Mulet i El Bou Solt* (1877); *El Chornaler* (1883), primer periòdic obrerista de València; *El Borinot* (1889); *La Traca* (1884-1892) de Manuel Lluch Soler i Lluís Cebrían Mezquita, el setmanari republicà i anticlerical que va sacsejar la València dels primers governs liberals de la Restauració i que va crear un títol que acabaria sent recurrent; *La Moma* (1895); *La Tronà* (1894); *El Dimoni Coixo* (1898-1899), i *La Barraca* (1903-1914), concebuda per Lluís Bernat i Félix Azzati, que s'enfrontava als republicans de Soriano en nom dels Blasco i a la Lliga Catòlica, i que posava en valencià i en sàtira el que el diari *El Pueblo* llançava en prosa i en castellà, en serien bons exemples.

La més important de totes aquestes publicacions va ser la segona *La Traca* (1912-1938), que de vegades va haver de canviar el títol (*La Sombra; La Chala*) per qüestions de censura i xocs amb les autoritats. La revista satírica, concebuda per Vicent Miguel Carceller, va aconseguir vincular el republicanisme a una filosofia de vida (la dels *traqueros*), a més d'unes idees, i va construir un llenguatge popular que va «contaminar» la parla de les classes populars. I va arribar a tirar mig milió d'exemplars (en els anys de la Segona República), tot i que aleshores es feia ja en castellà i es venia arreu d'Espanya (encara que l'editor mantenia *La Chala* en valencià). Durant trenta anys, *La Traca* va ser la referència dominant en matèria de premsa al País Valencià. Hi ha molts altres títols, és clar, però com *La Traca*, cap. La sàtira té la particularitat d'articular l'agressivitat i de dur els continguts polítics a terrenys emocionals. La quantitat, però sobretot la importància de les capçaleres satíriques valencianes és un indicador de la mobilització política aconseguida i de la tensió ideològica viscuda. La major part de les publicacions d'aquesta mena, entre 1813 i 1936, pertanyen al radicalisme liberal republicà, amb notori èmfasi anticlerical. Però hi ha també les de la contrapart, les carlines, que també pretenien generar una mobilització massiva i popular: de primeres, van ser publicacions modestes, com *L'Ametralladora Carlista* (1871) o *A la Piu...* (1872), però a finals del segle XIX i principis del segle XX *El Palleter* (1882-1916, en sis

El Camí, 3 de desembre de 1931.

EL CAMÍ L'Estadi es consagra amb propaganda, propaganda, propaganda...

El primer gran acte de propaganda en Alcala
Prop de 15.000 valencians anats de València i dels pobles, afirmen el seu patriòtic desig d'autonomia. L'acte fon un desbordament d'entusiasme valencianista.

Els discursos dels senyors Sánchez Maestre, Escandell, Mora, Reig i Valera
L'actament d'un poble

El primer gran acte de propaganda en Alcala, el 3 de desembre de 1931, va ser un moment històric per a la causa valencianista. La imatge mostra una multitud de valencians que s'havien desplaçat des de València i altres pobles per assistir a aquest acte. Els discursos dels senyors Sánchez Maestre, Escandell, Mora, Reig i Valera van ser el centre de l'acte, i van ser rebuts amb gran entusiasme pels assistents. L'actament va ser un moment de gran mobilització política i emocional, que va demostrar el fort sentiment d'autonomia i de solidaritat entre els valencians.

temes-2)

èpoques), setmanari impulsat per la família Thous, aconseguí popularitat i tirades rellevants que arribaren als cinquanta mil exemplars.

Va haver-hi publicacions en català (bilingües, sobretot) amb altres continguts: d'humor no polític, moltes de festes (les Falles van estirar molt del carro i l'alacantí *El Tio Cuc*, 1914-1936, de Josep Coloma Pellicar, va ser essencial en el naixement de les Fogueres de Sant Joan), culturals, etcètera. Però les grans tirades i la connexió amb el públic sempre vingueren pel costat de la premsa satírica política, mobilitzadora, que emprava la llengua com un filtre cultural per encertar en la diana sociològica que podia apostar per la causa.

III

Una vintena de publicacions en valencià durant l'inici del procés revolucionari (1808-1868), una dotzena durant el Sexenni (1868-1874), més de cent cinquanta durant la Restauració borbònica (1875-1923), una quarantena durant la dictadura de Primo de Rivera i una trentena a la Segona República. Això vol dir que durant la Restauració es va arribar al naixement d'una mitjana de tres publicacions en valencià per any, i a cinc durant la dictadura de Primo i la República. El *crescendo* era pausat, però també evident.

Al costat de les publicacions populars i constructores de cultura popular, que seguien vigents i engrescadores en el primer terç del segle XX, alguns sectors intel·lectuals, burgesos i petitburgesos, esdevingueren partícips d'un valencianisme cultural en clau culta i del valencianisme polític (oscil·lant entre regionalisme i nacionalisme).

Pel que fa al valencianisme cultural, la primera fita fou *Lo Rat-Penat. Periódich lliterari Quincenal. Orgue Oficial de la Societat de Amadors de les Glories Valencianes*, que vingué al món en 1884. És fàcil detectar-hi els primers símptomes d'una visió regionalista, descentralitzadora, però encara molt vinculada al passat. Dins de la societat *Lo Rat Penat*, creada en 1878, convivia des de centralistes fins a federalistes i no devia ser fàcil estructurar una resposta comuna des del valencianisme. Tanmateix, l'anuari (1875-1884) i el quincenari (1884-85) de *Lo Rat Penat* van introduir la idea segons la qual es podia escriure premsa en un valencià culte, idea que van fer seua els periòdics del valencianisme polític que aparegueren a partir de 1906 i que va colpir en certa premsa literària. Però el valencià-parla, exitós en la seua mobilització (València era la primera ciutat republicana d'Espanya), seguia resistint-se. Tenia bons motius. En 1908 va aparèixer *El Cuento del Dumenche* amb la declarada finalitat de «fer afisió a escriure y á llechir en valesiá» i de reviscolar la literatura escrita en valencià. Això sí, en un valencià escrit «tal y com se parla huí», encara que «pera anar póc á póc netechant, pulint el idioma de paraules y modismes qué no siguen els nostres».

El periòdic va complir la seua paraula. En una primera època va viure dos anys i en va tenir una segona, editada per Vicent Miguel Carceller, entre 1914 i 1921: havia passat el temps i la promesa d'una gradual normativització es va fer palesa quan en 1919 va canviar el nom per *El Cuento del Dumenge*. En 1915 Carceller, republicà federal i valencianista, explicava que «Hui ya se llich valensiá y se discutiex problemes de pur valensianisme que ants no's discutiex». Eixa mateixa tendència normativista va afectar *El Tio Cuc*, d'Alacant, des del moment que hi va entrar el jove redactor Enric Valor en 1932.

És molt significatiu que la normativització de publicacions literàries d'èxit i engrescadores –darrere les quals hi havia republicans valencianistes, per aqueix ordre– va ser sempre parcial, i potser per això no en van minvar les tirades. Altres títols

El Mole, 18 de març de 1837.

literaris, que s'editaren en un registre culte des de l'inici, no van tindre èxit de públic i quedaren restringits a cercles intel·lectuals de curta volada. *Taula de Lletres Valencianes*, apareguda en 1927 i dirigida per Enric Navarro, especificava sentir-se hereva de *Pàtria Nova* (1915 i 1923) i, per tant, «del valencianisme cultural que experimentava una creixença del seu potencial creador i de les seues possibilitats de consolidació política» (Aznar, 1978). *Taula*, amb el suport d'*Acció*

Valenciana (1930-1931), *Avant* (1930) i *El Camí* (1932), va ser clau en l'empenta de l'homogeneïtzació ortogràfica que quallaria en les Normes de Castelló de 1932 i que van difondre publicacions com *Acció* (1933), el *Butlletí de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Valenciana* (1934), *El País Valencià* (1934), *La República de les Lletres* (1934) o *Timó* (1935). També van fer costat, totes elles, a la petició d'un estatut d'autonomia per al País Valencià.

Cap de les publicacions que des de 1906 aparegueren en l'àmbit del País Valencià va trobar la tecla periodística (ni partidista) del nacionalisme de masses (Laguna, 1988). Si el valencianisme polític va tenir certa empremta social –i la va tenir–, no va ser tant per les publicacions que volgueren abanderar un valencianisme regionalista o nacionalista, sinó perquè el republicanisme periodístic –per la banda de setmanaris com *La Traca* o *El Tio Cuc*– va constituir-se com un republicanisme valencianista (petitburgès i obrer, democràtic, gens sobiranista i menys catalanista, patriota per fidelitat doble: ibèrica i valenciana).

Les publicacions del valencianisme polític van ser minoritàries (Vallés, 2008) i moltes jugaren la carta d'un valencianisme difús, per damunt d'esquerres i dretes, sense aconseguir, finalment, que la pàtria o la germanor se situaren per damunt de la classe o la ideologia. Quan aparegué algun periòdic amb una orientació política més clara, d'un valencianisme a la dreta (seguint la petja d'Ignaci Villalonga o de Joaquim Reig, fundadors de la Unió Valencianista Regional) o a l'esquerra, l'experiment era flor d'un dia (potser amb l'excepció del dretà *Acció*, 1934-36, que en el seu últim número de 18 de juliol es va situar en posicions semblants a les dels colpistes contra la República). L'únic diari en català aparegut al País Valencià, *L'Hora*, de l'òrbita de la dretana Unió Valencianista, va durar quatre dies de juny de 1936. Tot un símptoma.

Bibliografia citada

- Manuel AZNAR I SOLER, «Redreçament i ruptura de la cultura valenciana (1927-1936)», *Els Marges*, 12 (1978).
- Rosa J. CAÑADA SOLAZ, *El món en un plec. Aproximació a la literatura popular dels segles XVIII i XIX en València*. València: Institut Alfons el Magnànim, 2014.
- Juan GOMIS COLOMA, *Menudencias de imprenta. Producción y circulación de la literatura popular (Valencia, siglo XVIII)*. València: Institut Alfons el Magnànim, 2015.
- Antonio LAGUNA PLATERO, «Estudio preliminar», en J. NAVARRO CABALNES, *Prensa Valenciana*. València: Associació de la Premsa Valenciana, 1988.

La Traca, 4 d'abril de 1914.

El *Catàleg històric general de la premsa en català* de l'Institut d'Estudis Catalans, que recull, per descomptat, la premsa editada en català al País Valencià, llança una mirada tècnica sobre les publicacions. És un instrument essencial per a seguir analitzant cada capçalera i interpretant la seua comesa dins la història social de la comunicació, com en l'esbós que hem fet ací. ■

Joaquim MARTÍ MESTRE, «La llengua catalana en terres valencianes al segle XVIII. Resistència, estudi i conreu», *Zeitschrift für Katalanistik*, 23 (2010), p. 201-227.

Luis TRAMOYERES BLASCO, «Catálogo de los periódicos de Valencia», *Revista de Valencia*, 1880-81 (facsimil llibreria París-València).

Santi VALLÉS CASANOVES, *Acció Valenciana (1930-1931). La consciència desvetllada*. València: Acadèmia Valenciana de la Llengua, 2008.

temes-3

SEBASTIÀ SERRA BUSQUETS; ARNAU COMPANYY MATES. Universitat de les Illes Balears

LA PREMSA EN CATALÀ A LES ILLES BALEARS (1812-1939)

D'ençà de la seva aparició el 1779, la premsa a les Balears ha estat majoritàriament en castellà. Però s'ha de diferenciar entre, per una banda, la premsa informativa, en castellà, i per l'altra, la cultural, amb un ús ampli del català.

Al llarg del segle XIX van sorgir vint-i-dues publicacions periòdiques en català a Mallorca i cinc a Menorca, editats sobretot a Palma i a Maó. No obstant això, en tot el període estudiat no hi hagué cap diari en català.

Durant els segles XIX i XX no existí una premsa per al conjunt de les illes Balears sinó que els periòdics se circumscriuen a cadascuna de les illes. A Mallorca, la tradició periodística s'inicià a Palma el 1779 amb el *Semanario Económico*, editat per la Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País. Es redactà íntegrament en castellà en consonància amb el model castellanitzador que impulsà l'entitat. A Maó, el primer periòdic sorgí el 1811 amb el nom de *Semanario de la Isla de Menorca* i a les Pitiüses no n'hi hagué fins al 1846, quan es fundà el setmanari *El Ebusitano* (1846-47). En tot el període estudiat, les Pitiüses no tingueren cap publicació en català.

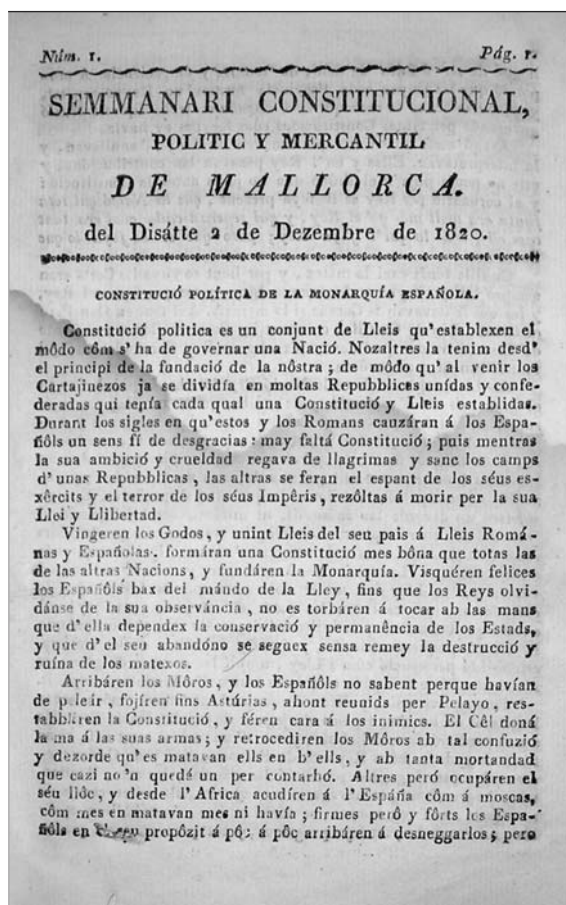
En el context de la Guerra del Francès (1808-1814), Mallorca i Menorca van conèixer una intensa proliferació de periòdics de caràcter patriòtic i polític. Fou amb l'aparició, el 1812, de l'únic número de *Gaceta triunfo mensual del centro de Soller en obsequi de una Aurora qui comparegué en esta isla de Mallorca en el present any 1812 á mitxa añada de juñy (segons varios estrolechs) pera que lograsen un bon esplet de sol ab arpes esmolades* que s'inicià la premsa en català a Mallorca. D'ideologia absolutista, aparegué per combatre la premsa liberal, però, no se'n coneix cap exemplar.

El trinitari Miquel Ferrer Bauçà (1770-1857) començà a editar en català el *Diari de Buja* (1812-13) amb l'objectiu de combatre el periòdic liberal *Aurora Patriòtica Mallorquina*. El seu estil va ser popular, amb faules, apòlegs i rondalles, i al mateix temps barroc, amb cultismes i llatinismes. Ferrer tornà a publicar el periòdic *Lluna Patriòtica Mallorquina* (1813), imprès per Antoni Brusi, i després tragué el bisetmanal *Nou Diari de Buja* (1813). A Maó, s'edità el setmanari antiliberal *Talaya contra brivons, o el Desaristarcador* (1814), amb l'objectiu de combatre el setmanari *El Aristarco*.

Durant el Trienni Liberal (1820-23) hi tornà a haver llibertat de premsa i les publicacions es convertiren novament en eina de debat i d'instrucció dels lectors. Aleshores la premsa en català anà vinculada a l'advocat Joan Josep Amengual Reus

(1793-1876). Inicialment dirigí el *Semmanari Constitucional Politic y Mercantil de Mallorca* (1820-22), d'ideologia liberal, que es redactà íntegrament en català dialectal amb l'objectiu de fer comprendre als que no entenien el castellà els avantatges de la Constitució de 1812. Aquesta publicació és considerada un precedent de la Renaixença a Mallorca. Amengual també dirigí els periòdics liberals *Es Prat* i *Sa Bufera* (1822) i el setmanari *Es Desxondidor* (1822-23), dels quals no es coneix cap exemplar. Amengual s'oposà al projecte de castellanització de la Societat d'Amics del País i difongué la ideologia liberal i la valoració del català.

Semmanari Constitucional Politic y Mercantil de Mallorca, 2 de desembre de 1820.

Amb la tornada de l'absolutisme (1823), Mallorca va romandre sense periòdics en català fins a la dècada de 1870. Hem de destacar que en la dècada de 1840 el català tornà a aparèixer a la premsa pel costat de l'oferta més popular dels almanacs i calendaris. La historiografia tradicional ha considerat que l'aparició del setmanari literari *La Palma* (1840-41) tingué una significació transcendent dins la història cultural mallorquina. Malgrat ser escrit íntegrament en castellà, propicià l'ambient que possibilità que la Renaixença es propagàs a Mallorca i que els escriptors mallorquins s'incorporassin a la literatura catalana.

Entre 1855 i 1879, s'introduïren escrits en català, inicialment poemes, en publicacions redactades en castellà, en uns moments en què els escriptors mallorquins de la Renaixença assajaven l'ús del català en calendaris, almanacs i periòdics.

Al començament del Sexenni Democràtic (1868-1874), aparegué el setmanari de literatura, arts, política i costums *La Dulzaina* (1868-69), que tot i ser redactat en castellà inclogué alguns articles en català. A Maó, sorgí el periòdic *Es Pandero* (1869), d'ideologia republicana.

Des de la dècada de 1870 hi començà a haver a Mallorca un conjunt de periòdics que incorporaren col·laboracions en català amb certa freqüència. Així, Mateu Obrador i Josep Lluís Pons impulsaren la publicació cultural bilingüe *Revista Balear de Literatura, Ciències y Artes* (1872-74), que inclogué articles favorables a la unitat de la llengua catalana i polemitzà per qüestions ortogràfiques, el 1873, amb *La Renaixença* de Barcelona. Fou continuada (gener de 1875) pel quinzenari literari *Museo Balear de Historia y Literatura, Ciències y Artes*. Aleshores els articles en prosa eren en castellà, mentre que per a la poesia i la prosa literària generalment emprava el català.

En les dues darreres dècades del segle XIX es produí un procés d'expansió de la premsa en català a Mallorca i Menorca, que tingué el moment àlgid al primer terç del segle XX. Així, des de 1879 fins a 1899 van aparèixer quinze publicacions en català a Mallorca i tres a Menorca. L'aparició a Palma del setmanari costumista *L'Ignorancia* (1879-85) constituí un esdeveniment transcendent per a la premsa en català. Fundat per Bartomeu Ferrà i Mateu Obrador, en l'editorial de presentació declarà: «Y axí quedam, lector amigo; si acás no entens es mallorquí, dorm descansat, que axó será senyal que no escrivim per tú». Íntegrament en català, tingué un caràcter bàsicament satíric i humorístic i hi col·laboraren la majoria d'escriptors, sovint amb pseudònims. Arribà a tenir un tiratge de 7.500 exemplars, un èxit que s'ha de cercar en l'adaptació del llenguatge i del contingut popular que féu.

En el decenni de 1880 van sorgir a Palma publicacions satíriques i humorístiques, com el setmanari *El Violón* (1879-80), la publicació de periodicitat irregular *Es Festé de Ciutat* (1883),

el setmanari *La Juventut* (1887) i el setmanari *La Tortuga* (1889), que també tingué contingut literari.

En la dècada de 1880, a Maó, s'edità el setmanari literari popular *El Glosadó* (1882), que contenia llargues gloses. Posteriorment, a Ciutadella de Menorca, va aparèixer la publicació satírica i humorística *Mestre Libori* (1886-87), de periodicitat irregular i redactada íntegrament en català. També hem de destacar el quinzenari cultural *Es Menurquí* (1891), editat a Maó, que va polemitzar per qüestions ortogràfiques amb *El Vigia Católico* de Ciutadella i *El Mahonès*.

A Mallorca, de tendència carlista, però amb un fort component satíric, sorgí el setmanari *El Bombo* (1884), que es redactà en català i castellà. Va ser substituït pel setmanari *El Tambor* (1884-87), que inicialment també va ser bilingüe.

El gener de 1887 va sortir el setmanari *La Roqueta*, impulsat per Pere d'Alcàntara Peña i per Mateu Obrador, on col·laboraren la majoria de literats mallorquins. De caràcter costumista, tenia un contingut eminentment populista, satíric i humorístic. Aquesta primera etapa es va cloure el desembre de 1887. Poc després hi hagué una segona etapa de *La Roqueta* (1889-92),

L'ignorancia, segle XIX.

temes-3

novament dirigida per Mateu Obrador i Miquel dels Sants Oliver. Amb gairebé els mateixos col·laboradors de la primera, va tenir una gran acceptació i arribà a un tiratge de 4.000 exemplars (1889). També tornà a aparèixer, en una segona època, el setmanari *L'Ignorancia* (1892), íntegrament en català.

En la darrera dècada del segle XIX van sorgir algunes publicacions costumistes, com el setmanari *En Figuera* (1893). També es crearen algunes revistes literàries, com el quinzenal *Nova Palma* (1898), fundat i dirigit per Joan Torrendell, que representà una ruptura dins dels plantejaments culturals i periodístics.

Aquells anys sorgiren també revistes catòliques que empraren de manera total o parcial el català, com el bisetmanari *Guia de Lluch* (1884), dirigit per Bartomeu Ferrà; el setmanari *Mallorca Dominical* (1897-1901), d'ideologia regionalista conservadora, fundat per Bartomeu Ferrà, i la revista literària desenal *Mallorca* (1898-1901), dirigit per Josep Miralles.

Igualment aparegué la tercera etapa del setmanari *La Roqueta* (1898-1901), impulsat per Gabriel Alomar i Joan Muntaner, que inicià una campanya de denúncia del provincianisme i favorable a la modernització de la societat mallorquina. També hem de destacar el quinzenari d'agricultura *Pla y Montanya* (1898-99), que va ser la primera publicació periòdica especialitzada en català.

El final del segle XIX va ser també el moment de consolidació dels grans diaris d'informació general, redactats totalment en castellà, com *La Almudaina* (1887-1953) i *La Última Hora* (des de 1893). Aleshores es produí una bipolarització en l'ús lingüístic de la premsa: el català serví per a les composicions de tipus literari (sobretot poesia), satíric i humorístic, i el castellà s'emprà per a l'assaig, la prosa periodística i la informació.

En els dos primers decennis del segle XX, a més dels periòdics culturals, humorístics, satírics i religiosos, sorgiren les primeres mostres en català de premsa forana, nacionalista i especialitzada. Tot i el tiratge reduït, el nombre i la diversitat de publicacions indica un augment del públic lector, malgrat que l'índex d'analfabetisme a les Balears fos del 77 % (1900). Entre el 1900 i el 1939, hem comptabilitzat cinquanta-vuit publicacions periòdiques en català a Mallorca i sis a Menorca. Es produí un gran interès popular pels setmanaris i quinzenaris humorístics i satírics, tot i la curta durada de molts d'ells. Aquest tipus de premsa tingué la seva etapa daurada amb l'aparició de *Sa Llonja* (1906-08), *N'Eloy* (1907), *Pu-Put* (1907-14), *Es Mussol* (1908), *En Tomeu* (1913), *Es Gallet* (1914-17), *En Toful* (1917) i *Es Vigilant* (1919). Hem de destacar la tasca de Jordi Martí Rosselló, *Es Mascle Ros* (1891-1973), que s'havia iniciat col·laborant en periòdics de caràcter popular i que el 1917 començà a editar –com a propietari de la Impremta La Independència– el setmanari bilingüe, humorístic i satíric titulat *Foch-y-Fum* (primera època 1917-20;

Foch y fum, 17 d'abril de 1931.

segona 1922-27, i tercera 1931-36). Encara que es tractà d'una publicació bilingüe, utilitzà de manera més habitual el català (sense uns criteris ortogràfics coherents) com a eina per fer arribar als sectors populars les seves idees republicanes, anticaciquils i progressistes. El setmanari tingué una gran popularitat i bastí una àmplia xarxa de corresponals i de col·laboradors des de molts pobles de l'illa.

Al voltant de l'Església continuà sorgint un gran nombre de periòdics i de revistes, alguns dels quals empraren, parcialment o total, el català. Destaquen, sobretot, *Lluch* (1908 i des de 1921), *El Heraldo de Cristo* (1909-74), *Bolletí Dominical* (1910), *Luz y Vida* (1912-46), *El Bon Mot* (1917-51) i *Fulles Marianes* (1917).

També hem de destacar revistes literàries i culturals, com *Gazeta de Mallorca* (1903), *Mitjorn* (1906-07), *Ramon Llull* (1915), *Mallorca* (1917) i el *Quadern mensual* (1923-25) de l'Associació per la Cultura de Mallorca. També fou rellevant el *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana* (1901-36), fundat i dirigit per mossèn Antoni Maria Alcover, que es considera una de les primeres revistes filològiques i lingüístiques de l'Estat espanyol.

1
2
8
12
16
18
20
22
24

En un context de premsa nacionalista en sentit ampli, algunes de les publicacions anteriors s'hi inclourien, però sobretot destacà *La Veu de Mallorca*, que aparegué seguint el model de *La Veu de Catalunya*. Tingué tres etapes breus, la primera (1900) dirigida per Joan Torrendell; la segona (1917-19) impulsada per Francesc Muntaner, Joan Estelrich i Joan Pons Marqués, i la tercera (1931) per iniciativa d'Andreu Ferrer Ginard. A tota aquesta diversitat de publicacions, hem d'afegir que el 1883, amb l'aparició dels setmanaris *El Felanigense* i *Sóller*, s'inicià la tradició periodística de la Part Forana. Hi destacà la ciutat d'Inca arran de la tasca editora de Miquel Duran Saurina (1966-1953). Al principi va col·laborar als setmanaris *Es Ca d'Inca* (1901 i 1903-05) i *El Hogar* (1902-03), i després dirigí, des d'un regionalisme conservador, els periòdics *La Bona Causa* (1904-05), *Ca-Nostra* (1907-14, 1919-26 i 1928-29), *La Veu d'Inca* (1915-18), *Nostra Joventut* (1917) i *L'Ignorància* (1918-19). En aquesta etapa d'expansió, sorgiren periòdics en català als municipis de Sineu (*Mestre Tomeu Ciri* [1910-11] i *Sa Defensa* [1911]), Santanyí (*Es Moscart*

[1909]), Sóller (*En Xerrim* [1917-19] i *Bolletí Parroquial de Sóller* [1921-27]), Manacor (*La Aurora* [1906-16], de mossèn Antoni Maria Alcover), Artà (*Llevant* [1916-31] i *Tresor dels Avis* [1922-28], impulsades per Andreu Ferrer Ginard), ses Salines (*Vida Pagesa* [1920-21]) i sa Pobla (*Sa Marjal* [1909-28]). A Maó, sorgí el setmanari *La Roqueta* (1912-13), dirigit per Pere Rosselló, que destacà per les col·laboracions literàries. A es Migjorn Gran aparegué el quinzenari *Llum Nova* (1912-13), majoritàriament redactat en català, òrgan de la Secció Minerva de la Unió, fundat per Bartomeu Pons i Andreu Ferrer Ginard. També a Maó s'edità el mensual *Butlletí de Nostra Parla* (1923-24), dirigit per Joan Mir Mir. Com a òrgan de l'Associació Menorquina de Nostra Parla, defensà la unitat de la llengua catalana i fou la primera publicació menorquina editada totalment en català.

El 1923, el cop d'estat del general Primo de Rivera provocà un fre del desenvolupament de l'activitat periodística. Així i tot, en aquest context aparegué la revista d'alta cultura *La Nostra Terra* (1928-36), que a partir de 1930 va ser l'òrgan de l'Associació per a la Cultura de Mallorca. Redactada íntegrament en català, defensà un autonomisme nacionalista i representà un gran esforç a favor de la modernització política i cultural de Mallorca.

Amb la proclamació de la Segona República (1931-36), la llibertat de premsa, l'efervescència política i el pluralisme ideològic possibilitaren el relleu de l'activitat periodística. El català guanyà terreny en periòdics republicans d'esquerres, com *Ciudadania* (1930-31) i *República* (1934-36). També a la Part Forana sorgiren periòdics polítics, satírics i anticlericals que es redactaven íntegrament en català o de forma bilingüe, com *El Republicano* (1931-32), de Sineu; *Esquixos* (1932), d'Algaida; *Maculí* (1933-35), *Pedra Foguera* (1933-34) i *El Felanitxer* —catalanització (agost de 1933) d'*El Felanigense*—, tots tres de Felanitx, i també el butlletí religiós *Bona Llevor* (1932-35), de Cas Concos. A Ciutadella de Menorca aparegué el cultural *Full menorquí* (1934-36), com a suplement del diari *El Iris*.

L'inici de la Guerra Civil (1936-39) trencà la continuïtat que havia mantingut la premsa en català a Mallorca des de les acaballes del segle XIX. Com a única excepció, aparegué el setmanari popular *Es Borino Ros* (1936-37), dirigit pel prevere Andreu Casellas. En canvi, a la Menorca republicana sorgí el mensual *Impuls* (1938), com a butlletí de la Llar Catalana de Menorca.

El franquisme suposà la implantació de l'ús hegemònic del castellà que, unit a la forta censura, es traduí en una pèrdua de la pluralitat periodística. Amb grans esforços, durant la dècada de 1950 es tornà a introduir el català en alguna premsa cultural i religiosa. ■

La veu de Mallorca, febrer 1900.

temes-4

MARCEL MAURI DE LOS RIOS. Professor de la UPF i investigador del POLCOM-GRP de la UPF

LA PREMSA EN CATALÀ S'EXPANDEIX A TRES CONTINENTS

La premsa en català publicada fora de Catalunya, el País Valencià i les Illes Balears experimenta un creixement important a partir del tombant de segle que encara es fa més intens els anys vint i trenta del segle XX. Aquest creixement afecta tant la quantitat de capçaleres que sorgeixen com els països d'arreu del món on aniran apareixent aquestes publicacions. Europa, Amèrica i Àsia concentren la totalitat de publicacions en català aparegudes entre 1899 i 1939 dins i fora del domini lingüístic. Un primer element interessant que cal destacar és l'aparició per primera vegada de periòdics en català a la resta de territoris del domini lingüístic, amb l'excepció de la Franja de Ponent (a l'Aragó) on no s'ha localitzat cap periòdic en català fins a 1939. Des del 1641, moment en què es publica la primera

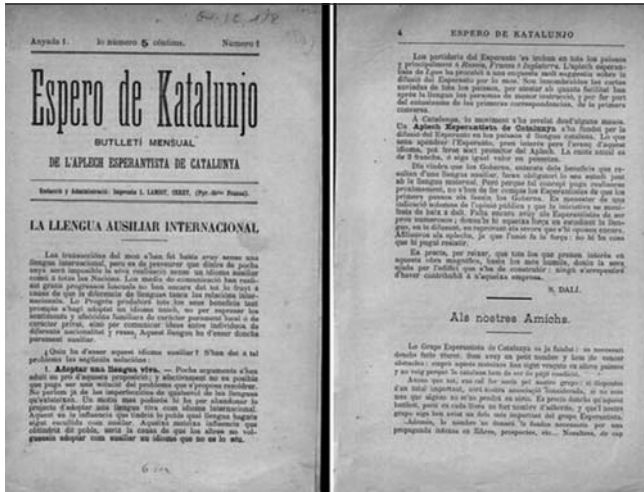
Revue Catalane (novament bilingüe però amb més presència de català), s'hi aniran editant fins a un total de vuit capçaleres abans del 1939. Sant Cebrià de Rosselló (terme municipal de Prada) i Palaldà (Vallespir) són les dues altres poblacions on també s'han localitzat publicacions en català.

Un segon element important que cal assenyalar és que, més enllà d'algunes publicacions incipients que comencen a aparèixer entre 1905 i 1915, el gruix de capçaleres les comencem a trobar a partir de mitjan anys vint. Es tracta, en la majoria dels casos, de publicacions de caràcter cultural o polític d'organitzacions, com Estat Català, que a causa de la censura aplicada durant la dictadura de Primo de Rivera o, més endavant, per l'inici de la dictadura franquista (el cas d'una publicació del PSUC), s'editen a la Catalunya Nord fugint de la persecució a Espanya. En la majoria dels casos, per tant, les publicacions nord-catalanes no responen tant a un fenomen periodístic del territori mateix com a l'aprofitament de les esclertes de llibertat en aquells períodes en què no era possible publicar en català al sud. Això no impedeix que sí que hi hagi algunes revistes, sobretot de caràcter cultural, elaborades per nord-catalans per a un públic nord-català. *Muntanyes Regalades*, publicació de caràcter cultural que apareix a Perpinyà entre 1915 i 1918, en seria un exemple paradigmàtic.

Els casos d'Andorra i l'Alguer, tot i ser molt menys significatius pel que fa a la quantitat de publicacions, sí que responen a dinàmiques informatives pròpies d'ambdós territoris. En el cas d'Andorra cal assenyalar que la majoria de publicacions que tenen el Principat com a objecte informatiu s'editaran a Barcelona. Només trobarem dues capçaleres publicades en aquest estat sobirà. A Ordino, l'any 1933, neix *Andorra Agrícola*, considerada la primera publicació especialitzada, en aquest cas sobre agricultura. I a Andorra la Vella, un any més tard, trobarem el *Butlletí del Govern provisional d'Andorra*, una publicació singular: es tractava d'una revista editada per un ciutadà rus que es va erigir en rei d'Andorra. La revista va ser tan efimera (només un número) com aquesta iniciativa monàrquica. A l'Alguer també es publicaran dues revistes: *La Sardenya catalana* (1908) i *Catalunya* (1927-1929), totes dues òrgans de difusió de l'activitat cultural d'associacions locals.

Fora del domini lingüístic, la premsa en català també experimenta un creixement significatiu tant en el nombre de

Espero de Katalunju. Font: BNC

capçalera en català, fins als inicis del segle XX, no tenim constància de cap periòdic on el català sigui llengua majoritària a Andorra, la Catalunya Nord o l'Alguer, una circumstància que canvia a partir de la primera dècada del nou segle. El territori pioner, i alhora el més prolífic en publicacions, serà la Catalunya Nord. Des que el 1905 apareix una primera revista a Ceret (Vallespir), *Espero de Katalunjo*, bilingüe en català i esperanto, ja no deixaran de publicar-se de forma ininterrompuda periòdics en català a les comarques nord-catalanes. La capital del Rosselló, Perpinyà, serà la població d'aquesta zona on se'n publiquin més: des del 1907, quan apareix la

1
2
8
12
16
18
20
22
24

capçaleres com en la quantitat de països on es publiquen. Si fins al final del segle XIX s'havien localitzat publicacions a Buenos Aires, l'Havana, Madrid, Montevideo, Nova York i Santiago de Cuba, amb l'entrada del segle XX a aquestes ciutats s'hi sumaran vint-i-sis poblacions més de tres continents: Europa, Amèrica i Àsia. Trobarem un total de cinquanta-cinc publicacions en català a set estats europeus: Alemanya (a Stuttgart i Leipzig), Bèlgica (Brussel·les i Anvers), Espanya (Madrid, Saragossa, Melilla, La Alcarria [Guadalajara], Cartagena i Alcanyís [Terol]), França (Agde, Montalban, Montpeller, París i Tolosa de Llenguadoc, sense comptar les poblacions de la Catalunya Nord), Holanda (Amsterdam), el Regne Unit (Londres) i Suïssa (Berna i Ginebra).

Amèrica és el continent amb més presència de publicacions en català, un total de setanta-tres des de 1899 fins a 1939, publicades en set països: l'Argentina (Buenos Aires i Rosario), Cuba (l'Havana, Guantánamo, Santiago de Cuba i Camagüey), Estats Units (Nova York), Mèxic (Ciutat de Mèxic), Paraguai (Asunción), Uruguai (Montevideo) i Xile (Santiago de Xile i Iquique). A Àsia hi trobarem una sola publicació en català, a Manila (Filipines).

Aquestes dades permeten fer diverses consideracions. En primer lloc, és important assenyalar que mentre al segle XIX la premsa en català fora del domini lingüístic es concentrava a Amèrica, amb el tombant del segle XX comença a aparèixer una quantitat considerable de publicacions en diversos estats europeus. Especialment significatiu és el cas francès, amb gairebé una vintena de publicacions. En el cas americà, es consoliden les publicacions catalanes en països on ja n'havien existit al final del segle XIX, especialment a Argentina (vint-i-una publicacions), Cuba (quinze publicacions) i Uruguai (vuit publicacions). També és interessant el cas de Mèxic, un país on fins al 1898 no s'havien detectat capçaleres en català i entre 1906 i 1939 se'n publiquen onze.

Un altre element que cal considerar són els anys de publicació de la majoria de capçaleres. Si bé en els primers compassos del segle XX ja trobem alguns periòdics tant a Europa com a Amèrica, el gruix de les publicacions es concentra en tres períodes. Després d'un primer esclat a mitjan anys deu del segle XX, és sobretot a la meitat de la dècada de 1920 que apareixen moltes publicacions en català en diversos països, sobretot d'Amèrica. El tercer període correspon a les acaballes dels anys trenta, quan trobem moltes capçaleres en català principalment en països europeus. Tal com passava amb les publicacions de dins del domini lingüístic de fora d'Espanya, aquesta concentració de publicacions els anys vint i trenta respon a l'impuls de catalans que s'han hagut d'exiliar per motius polítics, a Amèrica primer i a Europa després, i que des de l'exil impulsen capçaleres. Els anys vint en va ser la causa la dictadura de Primo de Rivera i els anys trenta, l'inici

de la Guerra Civil i sobretot la dictadura franquista. Això explica que moltes d'aquestes publicacions apareguin l'any 1939, un fenomen que afecta bàsicament les capçaleres en català a Europa perquè la majoria d'exiliats en un primer moment van fugir cap a països del mateix continent.

Vinculat a aquest fenomen de l'exili hi ha un tercer element per considerar: les temàtiques de les publicacions. Les capçaleres en català publicades fora del domini lingüístic en les primeres dues dècades del segle XX bàsicament se centren en temes culturals i de manteniment de la llengua entre els expatriats. Es tracta de publicacions que tenen com a objectiu cohesionar els catalans (però també els valencians o mallorquins, ja que trobem publicacions d'expatriats d'aquests territoris) que han hagut d'anar a viure fora bàsicament per motius econòmics. En canvi, els periòdics publicats a partir de la meitat dels anys vint i, sobretot, a finals dels anys trenta són principalment de temàtica política, de crítica contra la dictadura. Molt sovint funcionen com a butlletins d'organitzacions polítiques que són a l'exili i que utilitzen aquestes capçaleres per mantenir la lluita contra el règim. ■

El Poble Català. Font: UB

patrimoni

ALBERT ROYO. Universitat de Lleida

EL PATRIMONI PERIODÍSTIC COM A FONT DE RIQUESA I IDIOSINCRÀSIA LOCAL I TERRITORIAL

Segons el Diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans (DIEC), una accepció del mot *panorama* al·ludeix a l'«aspecte global d'una qüestió, d'una activitat, d'una època». En referir-nos, per tant, a l'estat de la premsa escrita en català entre mitjan segle XVII i mitjan segle XX ens referim al plantejament d'un estudi panoràmic, una radiografia, una visió que pretén ser –i és– la més àmplia i exhaustiva possible. Això és així en tant que l'objecte d'estudi no és pas menor; ans al contrari, resulta un element cabdal i bàsic –per magnitud editorial i també social– per conèixer i entendre la història del nostre país amb tots els seus accents i en tots els seus aspectes.

Tanmateix, el pas del temps és el pitjor malson dels historiadors atesa la seva tossuderia a desdibuixar i fins i tot eliminar les eines necessàries per recuperar el patrimoni material d'una societat: en aquest cas, la premsa escrita mateixa. Durant dècades s'ha pensat que molta havia desaparegut o s'havia ex-

traviat, adduint raons bèl·liques, socials o de qualsevol altra índole. No obstant això, l'àrdua tasca duta terme en arxius, hemeroteques i altres centres per tots els col·laboradors del present estudi –molt sovint assimilable a la d'una excavació arqueològica– ha permès negar la major i redescobrir una font patrimonial, en molts casos inèdita, d'un valor històric, social i nacional incalculable.

En aquest punt cal aturar-nos per destacar i reconèixer la tasca tan insuperable com massa sovint oblidada dels arxius, hemeroteques, biblioteques, centres de conservació..., i dels seus professionals. Una feina imprescindible per recuperar i divulgar la memòria històrica d'un indret, d'una societat, d'un territori.

En el cas que ens ateny, es concreta en la recuperació i la divulgació de gran part d'aquella premsa escrita en el marc cronològic adduït i en un marc històric inestable i rocambolesc en tots els àmbits, com és el del nostre país.

Des d'aquest marc històric i fins avui, l'era tecnològica esdevé el punt diferencial amb més impacte en la societat contemporània. Necessàriament impregna i condiciona també la feina dels i les investigadors i dels i les professionals dels diversos espais de conservació i consulta de fonts. Així, l'element distintiu essencial esdevé la «digitalització»: l'acció i l'efecte de convertir una representació analògica en digital, d'acord novament amb el DIEC. Com és evident, el paper és un instrument de difusió cultural fàcil de corrompre pels agents atmosfèrics, les condicions ambientals i el pas del temps mateix. L'ús i la implantació de la digitalització en el món de la recerca i el patrimoni resulta determinant per guanyar la batalla –i fins i tot la guerra– contra aquests actors tan detestables com freqüentment ineludibles en el nostre camp. A més, la digitalització dona via lliure a la democratització dels arxius i hemeroteques i els seus fons; dit d'una altra manera, garanteix la universalització de l'accés a aquest patrimoni i, cosa més important encara, esdevé l'eina més eficaç, eficient i efectiva per divulgar i connectar amb el públic potencialment interessat a conèixer-lo i indagar-hi. La inexistència d'obstacles espacials i de qualsevol altra naturalesa marca la diferència en aquest sentit.

Amb tot, la voluntat i la iniciativa dels arxius i els seus professionals no sempre concorden amb els recursos humans, materials i econòmics amb què poden comptar per desenvolupar les seves tasques. Això vol dir que, malauradament, a casa nostra la digitalització encara es troba en via d'implantació, i les institucions amb un major abast socioterritorial són les primeres a beneficiar-se dels avenços que suposa. De fet, hi ha municipis i viles del país que actualment encara no compten

Entrada de l'Arxiu Històric de Girona. Font: web de l'arxiu

amb un arxiu local propi i les funcions d'aquest són delegades als ajuntaments o les biblioteques. Què té això de positiu i de negatiu alhora?

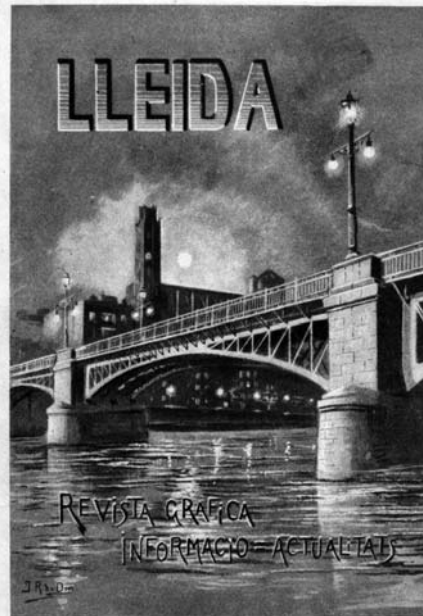
En termes positius, les principals institucions de conservació i divulgació solen comptar amb un fons de premsa històrica voluminós, divers i representatiu d'un territori. Habitualment, això succeeix pels motius al·legats línies enllà: les institucions més modestes no disposen de les eines necessàries per garantir-ne la correcta preservació i traspassen els seus fons als centres més reeixits. La conservació i difusió en aquests casos queda garantida gràcies a la tasca d'aquests espais i als recursos de què disposen al nostre país. Quant a publicacions periòdiques de tota mena, aquí cal fer esment de la Biblioteca de Catalunya (Barcelona), l'ARCA (Arxiu de Revistes Catalanes Antiques) o la XAC (Xarxa d'Arxius Comarcals) del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, entre d'altres. Els dos darrers són eines digitals que ofereixen la possibilitat de consultar milers de publicacions digitalitzades d'arreu del territori català.

Pel que fa al vessant negatiu de tot plegat, s'assisteix a una centralització patrimonial que tendeix a despullar els pobles i viles més humils d'una part rellevant de la seva idiosincràsia. Aquest fet, explicat favorablement en termes de conservació i gaudi, desnaturalitza la triada societat-territori-patrimoni i dificulta a la gent d'aquestes contrades la possibilitat de conèixer i reconèixer el seu passat més genuí.

És per això que en aquest breu article pretenem posar en valor la funció dels arxius, hemeroteques, biblioteques... més modestos del nostre territori. Sense intenció de treure mèrit a l'enorme tasca desenvolupada per les grans corporacions del país, les quals disposen d'un arsenal de recursos únic, els organismes locals i comarcals malden per fer front a diverses inclemències sovint estructurals. Aquestes són culpables d'intentar obstruir l'esperit vocacional i social inherent a la tasca de conservació i divulgació del patrimoni històric. I és que per trobar les capçaleres de premsa històrica més autèntiques de cada indret i alhora més desconegudes fins a l'actualitat ha estat indispensable trucar a la porta d'aquestes entitats i treballar colze a colze per desempolzar fons que han estat massa temps a l'ombra. En alguns casos, fins i tot es desconeixia l'existència de determinades publicacions referenciades. En altres, més significativament, aquests organismes ni tan sols tenien coneixement de ser-ne dipositaris.

Per sort, Catalunya compta amb una extensa xarxa d'arxius comarcals, si bé les Garrigues i l'Alta Ribagorça no disposen actualment d'aquest servei. Això, a banda d'una excepció inexplicable, evidencia el dèficit infraestructural de la província de Lleida i l'endèmica desconexió socioterritorial que pateix.

Coberta del número 1 de *Lleida* (01/10/1921). Font: Repositori digital de la Càtedra Màrius Torres de la UdL

Com sigui, aquests centres, de primer ordre en la recopilació del patrimoni periodístic de les viles del seu entorn administratiu, ens han facilitat immensament la tasca. Juntament, i en directa coordinació, trobem els arxius municipals i locals en innombrables poblacions (Bellpuig, Constantí, Esparreguera, Sant Sadurn d'Anoia...), suplits als pobles més petits per l'acció dels ajuntaments (com el d'Almacelles), les biblioteques (com la de Capellades) i altres entitats com per exemple l'Espai Macià de les Borges Blanques o el Centre de la Cultura Catalana de Perpinyà.

En definitiva, la tasca de tots els centres que han col·laborat amb el projecte atenent-nos i facilitant-nos al màxim tota la documentació requerida és la mostra més il·lustrativa del valor incalculable d'aquests espais i del patrimoni que custodien. De fet, esdevé el mesurador principal i evident del bon estat de salut del conjunt dels nostres arxius i hemeroteques. La voluntat vocacional però decidida de vetllar i promocionar el patrimoni històric local i nacional està per sobre de les mancances estructurals i de les situacions excepcionals. Si entenem que aquesta és una eina més per conèixer qui som i on anem podem dotar de major significat la sentència «qui no coneix la seva història, està condemnat a repetir-la».

ressenyés

Josep M. PONS-ALTÉS
(coord.)

**Didàctica, història,
cooperació i justícia
social**

**Reconeixement al doctor
Antoni Gavalldà**

Tarragona: Publicacions URV, 2021.
148 p.

La Universitat Rovira i Virgili (URV) ha publicat el llibre *Didàctica, història, cooperació i justícia social*, el subtítol del qual, *Reconeixement al doctor Antoni Gavalldà*, precisa de manera inequívoca les intencions del volum: glossar i homenatjar el treball acadèmic, l'obra i la figura del doctor Antoni Gavalldà Torrents, una de les figures principals de la didàctica de les ciències socials (DCS) i dels estudis històrics del cooperativisme agrari, que, amb motiu de la seva jubilació el 2020, va deixar la plaça de professor titular de l'àrea de DCS de la URV (Dept. d'Història i Història de l'Art). A més, el volum traça nous punts d'opinió des de diverses perspectives. Josep M. Pons-Altés ha coordinat un llibre de 148 pàgines en què quinze personalitats (investigadors, professors i activistes) aporten la seva visió sobre el llegat de l'homenatjat, a través de capítols agrupats en tres grans blocs que, alhora, són pilars fonamentals al llarg de la vida de l'historiador vallenc: la història, la DCS i la ciutadania, apartat on s'apunten les seves afinitats amb el món de la pagesia, el sindicalisme i el cooperativisme.

Aquesta estructura és un dels grans encerts del volum, ja que facilita l'acostament a la vida i obra de Gavalldà mitjançant col·laboracions que en la lectura total permeten conformar una visió polièdrica de qui ha fet de la docència i la investigació el seu *modus vivendi* al llarg de cinquanta anys. El primer capítol de cada apartat se centra en l'homenatjat, mentre que els altres textos ofereixen diferents aportacions que permeten ampliar la temàtica i obrir noves línies de recerca.

En el primer bloc, dedicat a la història, Montserrat Duch, Ramon Arnabat, Pere Gabriel i Joan M. Thomàs subratllen la importància d'ensenyar la història a partir dels fets locals, des de la proximitat espacial i sempre amb «perspectiva crítica de la realitat». S'hi remarca la necessitat de treballar la història social a partir dels conflictes socials i el seu significat, no quedant-nos en el simple relat i a la literatura subjacent.

La segona part, encetada per Pons-Altés i dedicada a la DCS, enumera les principals línies de treball de Gavalldà: els problemes reals de l'escola, la formació docent, la millora de la capacitat argumentativa de l'alumnat, la imatge com a instru-

ment didàctic i el treball cooperatiu. Sense oblidar la seva perseverança per crear un Departament de Didàctiques Específiques a la URV –encara sense èxit– i ser un dels fundadors de la revista de didàctiques, *Comunicació Educativa*.¹

Roser Batllori, Pilar Benejam, Francesc X. Hernández, Montserrat Oller i Montserrat Martí destaquen les dificultats amb què xoca el professorat (com els constants canvis de normatives, la necessitat d'una formació contínua o la poca implicació identitària i social) i reivindiquen la figura del mestre perquè recuperi el protagonisme social.

En la tercera part, titulada «Ciutadà Gavalldà», Josep Santesmases, Jesús Mestre, Mercè Renom, Daniel Jover (representant la Fundació Roca i Galès) i Pep Riera mostren la faceta més humana de l'homenatjat. En realcen les contribucions al món del cooperativisme agrari i al sindicalisme, així com el fervent compromís social i els treballs per difondre la història local.

Per concloure, amb Gavalldà veiem com és difícil explicar història de Catalunya sense atendre la Catalunya agrària, associativa i local que ha produït. També hem après d'ell que el cooperativisme ha de transcendir de l'àmbit agrari, econòmic. Aquest llibre és un relat d'una vida en què ha sabut donar exemple d'unes conviccions que queden descrites en els diferents capítols. Un volum perquè futurs docents puguin conèixer el trajecte vital i laboral de qui ha fet de la docència, la investigació i la passió per les ciències socials el seu *leitmotiv*.

ALBERT IRIGOYEN. Universitat Rovira i Virgili - ISOCAC

Notes

1. Gavalldà fou entrevistat en el núm. 33 de *Comunicació Educativa*. Vegeu ALBERT IRIGOYEN, «Entrevista a Antoni Gavalldà», *Comunicació Educativa*, 33 (2020), p. 7-28. <https://doi.org/10.17345/comeduc20207-28>

Antoni TUGORES
MANRESA
Les plomes de Franco
La premsa «Nazional» durant la Guerra Civil (1936-1939)

Palma: Illa Edicions, 2022. 241 p.

Jordi CASAS I ROCA
El PSUC i la Transició Democràtica
Sant Cugat del Vallès, 1975-1981

Sant Cugat del Vallès: Grup d'Estudis Locals, 2022. 320 p.
Dossiers Sancugatencs 3.

Aquest llibre, un treball necessari per entendre l'abast del conflicte bèl·lic a Manacor i als pobles del Llevant de Mallorca, fa una anàlisi exhaustiva del discurs imperant que es va reflectir mitjançant la premsa. La societat havia estat dividida en bons i dolents, els patriotes i els anti-espanyols, els catòlics i els enemics de la fe i l'Església. I dins el bàndol dels «bons», els falangistes foren els que ho volgueren acaparar i controlar tot. De fet s'apropriaren de la premsa i la posaren al servei de la propaganda, de l'adoctrinament. Hi hagué una tergiversació de la realitat per elaborar un discurs sovint delirant. El llibre examina i explica la realitat en un municipi com Manacor on els fets de la guerra tengueren molta transcendència. El fet de tenir el front de guerra al costat de casa ho magnificava tot: les desfildes, les concentracions multitudinàries, els actes commemoratius.

El bàndol «nazional» aglutinava faccions, de vegades en conflicte. A Manacor foren especialment virulents els enfrontaments entre falangistes i carlins, com també entre falangistes i militars. Els primers volien tot el protagonisme, tot el control del carrer, i s'atribuïen els mèrits de les operacions bèl·liques que es produïren a la costa. Però la premsa reflectia una arcàdia feliç, una entesa dels amants de l'ordre, agermanats en una fraternitat sòlida, sense esclatxes.

El poble fou sotmès a un bombardeig propagandístic de magnitud gegantina. I també a una vertadera extorsió econòmica en forma de col·lectes, donatius i contribucions teòricament voluntàries. Per avituallar, deien, l'exèrcit, per a la beneficència, per alimentar la població de les zones alliberades. Però també per construir monuments i per fer obsequis a alguns dels prohoms del feixisme illenc. En definitiva, Antoni Tugores ha escrit un llibre valent, necessari per completar la visió i la comprensió de la Guerra Civil a Mallorca tot establint una comparació entre el que s'explicava des del poder i la realitat sovint amarga.

MANEL SANTANA . Cap d'estudis de l'IES Mossèn Alcover (Manacor)

S'acaba de publicar un llibre sobre els anys de la transició a Sant Cugat del Vallès. L'historiador Jordi Casas busseja en aquest període històric, agafant com a fil conductor un dels partits polítics que actuaren en la ciutat: el PSUC. El llibre abasta el període 1975-1981, el moment més àlgid de la influència *psuquera*, a nivell ciutadà i institucional. L'estudi fa un recorregut per diverses entitats ciutadanes, com les Associacions de Veïns i, en el camp sindical, la creació de la Unió Local de CCOO. Una presència que es veurà reflectida en els resultats electorals, que tocaran sostre a les municipals de 1979, amb un 19,42% dels vots.

En la vessant institucional, el PSUC forma part del primer govern democràtic de la ciutat, que encapçala el socialista Àngel Casas. El trencament d'aquest govern té en el llibre un recorregut llarg i precís. Constitueix una bona mostra de les dificultats que comportà organitzar i practicar la política municipal amb nous criteris, a voltes partint de zero i sense experiència prèvia.

La contribució més destacada del llibre és la de donar veu i posar rostre a les persones que van protagonitzar aquells esdeveniments. Un sentit homenatge a totes elles, que van expressar, en les circumstàncies d'una petita ciutat de l'entorn de Barcelona, els mateixos anhels que la immensa majoria de catalans. Ho van fer a través d'un partit polític que es dirigia als seus conciutadans amb les eines pròpies de la realitat política i organitzativa d'aquella època: fulls volanders, cartells i la revista *La Forca*, l'òrgan d'expressió del PSUC sancugatenc.

Als que s'apropin al llibre trobaran un espai conegut i comú: el de totes les persones antifranquistes, que malgrat idees i posicions diferents, compartien un mateix objectiu. I les que no van viure aquells fets històrics, tindran l'oportunitat de llegir un relat que constitueix una píndola de memòria històrica.

DAVID CASAS. Llicenciat en Història i membre del Grup d'estudis Locals de Sant Cugat del Vallès.

DE tria novetats

**Antònia SERRES
BUENAVENTURA**
**Episodis
d'història del
Pinell**

Pinell de Brai: Associació Cultural Pi del Broi, 2022. 208 p., 15 €.

En aquest nou llibre d'Antònia Serres podreu descobrir la història del Pinell de Brai (Terra Alta) des de la prehistòria fins a l'actualitat, amb l'estudi dels darrers governs municipals. Durant diversos anys l'autora ha aconseguit recopilar una gran quantitat d'informació sobre alguns dels fets històrics més rellevants de la vila, amb objectivitat i rigor científic, per crear aquest volum de referència per als pinellans i les pinellanes. Serres és una investigadora que sempre ha mostrat molt afecte pel Pinell de Brai i és molt conscient que recuperar i documentar la memòria històrica és, en general, una acció transcendental per evitar cometre els mateixos errors del passat i construir un futur millor.

**Carles RODRIGO
ALFONSO**
Viure a la caseta
**L'hàbitat tradicional
valencià de
temporada**

Picanya: Edicions del Bullent, 2022. 188 p., 18 €.

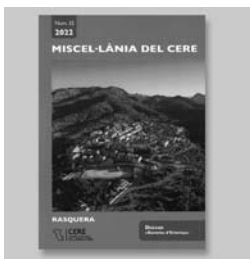
Aquesta obra del geògraf de formació Carles Rodrigo va guanyar, l'any 2021, el 22è Premi Bernat Capó de difusió de la cultura popular, atorgat per l'ETNO (Museu Valencià d'Etnologia de la Diputació de València). El llibre analitza les característiques, tipologies i formes de vida associades a les casetes disperses (barraquetes) localitzades arreu del territori valencià. Aquests tipus d'hàbitatges senzills allunyats dels nuclis de poblament tenien una ocupació temporal i es van consolidar especialment des del segle XVIII fins a mitjan segle XX. El seu ús agrari i de gestió de l'espai forestal ens parla d'un tipus d'hàbitat molt concret i d'uns treballadors amb unes necessitats específiques.

**Esteve DEU
BAIGUAL**
**Sabadell en
la postguerra
1939-1945**
**Nou ordre i
repressió**

Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2022. 316 p., 26 €.

Aquest és un llibre dedicat a l'estudi de la Guerra Civil i la ciutat de Sabadell. Especialment, se centra en les conseqüències de la instauració d'un nou règim polític dictatorial, que va abolir les institucions democràtiques i va imposar el nacionalcatolicisme. Es descriu la forta repressió desencadenada contra els vençuts i també s'analitzen les problemàtiques derivades de l'aïllament internacional i la política intervencionista. La producció interna insuficient i les dificultats importadores van conduir al racionament, el mercat negre i l'augment dels nivells de pobresa de la major part de la població. Alhora, uns quants oportunistes es van enriquir i això va accentuar més les diferències.

DD.AA.
**Miscel·lània del
CERE, núm. 32**

Flix: Centre d'Estudis de la Ribera d'Ebre, 2022. 400 p., 23 €.

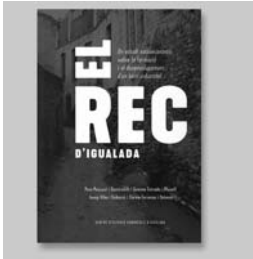
El número d'aquest any de la *Miscel·lània del CERE*, el 32, va dedicat a la població de Rasquera. La revista comença amb un dossier format per sis treballs sobre aquesta vila. A més, la publicació compta amb seccions molt diverses com les d'història, llengua i literatura, història natural, desenvolupament econòmic o recerca jove. Aquest any també inclou una secció nova, «Patxetins», en la qual es valora la trajectòria acadèmica, social o cívica de personatges de la comarca o que hi han estat vinculats. Per acabar, recupera una secció que en el darrer exemplar no es va poder incorporar: el dossier temàtic, en el qual s'han publicat els articles de les xerrades pronunciades en el marc de la Jornada sobre la Baronia d'Entença.

**Joaquim M. PUIGVERT;
Xavier CARRERAS (eds.)**
**Hospitals de guerra
(1936-1939)**
**L'hospital de guerra
de Banyoles i
el doctor Jimeno**

Banyoles: Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles, 2022. 100 p., 20 €.

El número 41 de la col·lecció Quaderns recull les ponències del Col·loqui de Tardor de l'any 2021, organitzat pel Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles conjuntament amb la Universitat de Girona. L'acte va estar dedicat a l'hospital de guerra de Banyoles i a la figura del seu director, el doctor Francesc Jimeno. Aquest hospital va començar a funcionar l'any 1938 i, tot i que només va estar actiu durant pocs mesos, va atendre centenars de soldats ferits. Els autors de les ponències del col·loqui tracten la figura del doctor Jimeno i reflexionen sobre la medicina en temps de guerra, l'organització de la xarxa d'hospitals de sang a Catalunya i els avenços i innovacions en el tractament de ferides de guerra.

DD.AA.
El Rec d'Igualada
Un estudi
socioeconòmic sobre
la formació i el
desenvolupament
d'un barri industrial
Igualada: Centre d'Estudis
Comarcals d'Igualada, 2022.
304 p., 35 €.

Aquest treball és fruit de l'estudi del barri del Rec en què els membres de la secció d'Història del CECI han treballat els darrers vint anys. L'obra recull la història dels orígens del Rec, els usuaris de la séquia i la regulació de l'ús de l'aigua. En van ser protagonistes els primers hortolans i també els adobers i tintorers, usuaris del rec del Molí de l'Abadia des del darrer quart del segle XIX fins a la creació de la comunitat d'usuaris. També conté diversos capítols que fan referència a diferents seccions urbanes i a la industrialització del barri, explicades de manera monogràfica i ordenades des de la zona de ponent, l'entorn de la Resclosa, fins a la zona de Llevant, des de la baixada del Carme cap al Molí de l'Abadia.

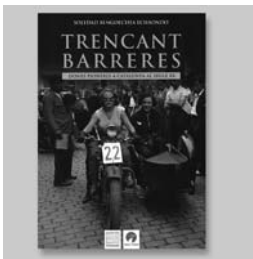
Rafael FONT I
VAILLANT
**Rafael Font i
Farran**
Vida d'un
revolucionari
Barcelona: Fundació
Josep Irla, 2022. 150 p.,
gratuït.

El periodista Rafael Font Vaillant ressegueix la vida i l'obra del seu pare a partir de textos autobiogràfics que mai van arribar a publicar-se. El text dibuixa el perfil d'un home idealista d'esquerres que va viure un dels pitjors moments de la història de Catalunya, l'esclat de la Guerra Civil. Amb només divuit anys, i com a membre d'Estat Català, Rafael Font va participar en la Conferència d'Esquerres Catalanes en la qual es va fundar Esquerra Republicana de Catalunya. L'any 1933 va militar al PNRE i el 1936 es va incorporar al POUM. Durant l'exili va continuar la seva feina de periodista i es va convertir en un dels dirigents de la Quarta Internacional durant la Segona Guerra Mundial. Tota la seva vida va estar compromès amb els ideals revolucionaris.

Rosa Maria
ANDREU I
RABASSÓ
**Ahir i avui de
Vilabella**
Valls: Institut d'Estudis
Vallencs, 2022. 240 p.,
19,50 €.

Aquesta obra és una de les diverses aportacions de l'IEV a la bibliografia històrica de Vilabella, per mitjà de la qual el centre es referma una vegada més en l'objectiu de difondre la història de l'Alt Camp. L'autora, coneedora del seu poble i de la seva història, ja havia publicat nombrosos articles de recerca. En aquest nou treball presenta una història general del poble de Vilabella (Alt Camp), des dels primers indicis de poblament fins a l'actualitat. Una gran part es dedica a exposar l'evolució urbanística del municipi al llarg de la història, així com la demografia i l'economia, que l'autora relliga amb la història dels edificis i dels vilabellencs que els habitaren i en feren ús.

Soledad
BENGOECHEA
ECHAONDO
Trencant barreres
Dones pioneres a
Catalunya al segle xx
Sant Andreu de Palomar:
Tot Història Associació
Cultural; Llop Roig-Llibres i
Cultura, 2022. 288 p., 25 €.

El segle XX va ser un període caracteritzat per grans canvis socials, culturals, econòmics, polítics i demogràfics. Les dones catalanes van experimentar-los de prop i van viure la seva pròpia revolució. El propòsit de l'estudi de Bengoechea ha estat explicar la dona catalana a través de la història del segle XX. Durant aquests cent anys es van produir canvis extraordinaris que les van apartar del model de les dones de finals del segle XIX. Les primeres transgressores van trencar moltes barreres i van aconseguir que les dones d'avui siguin una mica més lliures i independents. Malgrat tot, l'obra ens convida a mantenir-nos alerta, ja que totes les societats han viscut avenços i retrocessos al llarg del temps.

Xavier ROVIRÓ
**Històries de les
Guillerries**
Cassà de la Selva:
Editorial Gavarres, 2022.
192 p., 20 €.

Xavier Roviró, autor de diverses obres relacionades amb la cultura popular, ens parla en aquest nou treball de les Guillerries, a partir de quaranta-dues narracions plenes de detalls que expliquen la manera de ser d'aquesta comarca. El llibre comença amb un pròleg del 131è president de la Generalitat de Catalunya, Quim Torra. Tot seguit, l'autor presenta el territori de les Guillerries i la seva gent i s'endinsa en les seves creences, llegendes i costums. Les veus guillenques han estat la base de la majoria dels escrits d'aquest volum. Les converses amb els avis i àvies s'han transcrit literalment i han enriquit l'argument, donant a la narració un fons de veracitat i fent valer la parla popular.

taulell)

188

ENRIC PUJOL I CASADEMONT. Director del MUME

UN CONGRÉS SOBRE ELS EXILIS CONTEMPORANIS

El congrés *Exilis polítics a l'època contemporània (segles XIX i XX). Territoris de partida, territoris d'acollida* va tenir lloc al Museu Memorial de l'Exili (MUME) de la Jonquera del 4 al 6 de novembre de 2022. La trobada, que va reunir de manera presencial una vuitantena d'especialistes i persones interessades en aquesta temàtica, va ser organitzada per la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana, l'Institut Ramon Muntaner i el mateix MUME. Les sessions es van obrir el divendres a la tarda amb una conferència que va fer un ampli balanç de la recerca sobre l'exili de 1939 en l'àmbit local arreu dels territoris de parla catalana, a càrrec de Jordi Font, Jordi Gaitx i Miquel Serrano.

Naturalment, moltes de les intervencions i de les comunicacions presentades es van centrar en l'exili provocat per la Guerra Civil del 1936-39, però, d'acord amb un dels objectius bàsics del congrés, no es van limitar a aquest període històric, sinó que també abastaren altres etapes. Així, n'hi va haver de referides al segle XIX (una centúria farcida d'exilis) i altres de més acostades al nostre temps, com les que van fer referència als exilis provocats durant la intensificació de la lluita antifranquista els anys seixanta i setanta del segle XX.

Tres foren els grans àmbits que van estructurar les aportacions al congrés. Un es va centrar en els estudis locals, un altre en els exilis polítics i culturals i un tercer en la temàtica de la memòria de l'exili, els vestigis i els oblitats que han existit.

Entre les conclusions més rellevants del congrés, cal remarcar que la trobada va ratificar algunes de les hipòtesis de partida, com ara la força i el potencial de l'anàlisi del tema de l'exili des de l'àmbit local i comarcal, la necessitat d'anar més enllà de l'èxode de 1939 (per més que sigui el més gegantí de tota la història contemporània) o la importància d'utilitzar els Països Catalans com a àmbit territorial d'estudi. També es va poder constatar la urgència de tractar qüestions habitualment negligides, com ara la perspectiva de gènere aplicada a la temàtica de l'exili o la necessitat de posar noms a la immensa massa de gent que va haver d'exiliar-se i no limitar-se només a l'estudi de les figures rellevants. Així mateix, es valorà la importància de les fonts orals (òbviament contrastades i contextualitzades), cada cop més difícils d'obtenir sobre l'exili del 1939, per raons biològiques evidents. Però encara poden ser molt útils de cara a l'estudi dels exilis antifranquistes dels anys seixanta i setanta, dels quals existeix una documentació força limitada. Ara ja és una necessitat urgent recollir el màxim de testimonis possible d'aquests exilis més pròxims en el temps, perquè ben aviat serà massa tard.

Ni el passat més recent ni l'actualitat política no van ser absents a la trobada. Així, en la conferència de cloenda a càrrec d'Agustí Alcoberro, que duia per títol «L'exili com a constant històrica dels Països Catalans», es va fer referència a l'exili dels líders polítics catalans després de la proclamació d'independència del 2017. I, en el debat que es produí tot seguit, el conferenciant arribà a afirmar que, si no fos per la repressió de l'estat, que encara perdura, ja seríem independents.

Ni el passat més recent ni l'actualitat política no van ser absents a la trobada. Així, en la conferència de cloenda a càrrec d'Agustí Alcoberro, que duia per títol «L'exili com a constant històrica dels Països Catalans», es va fer referència a l'exili dels líders polítics catalans després de la proclamació d'independència del 2017. I, en el debat que es produí tot seguit, el conferenciant arribà a afirmar que, si no fos per la repressió de l'estat, que encara perdura, ja seríem independents.

Consell de redacció: Victòria Almuzi (C.E. Seniençs), Joan Busqueta (UdL), Bernat Campins (Institut d'Estudis Balearics), Josep Campmany (Centre d'Estudis del Baix Llobregat), David Cao (P. Estudis Osonencs), Meritxell Ferré (Centre de Lectura de Reus), Narcís Figueras (UOC), Enric Garcia Domingo (M. Marítim Barcelona), Andreu Ginés i Sánchez (Federació d'Instituts d'Estudis del País Valencià), Oscar Jané (UAB), M. Carme Jiménez (IRMU), Manuel Lopez Esteve (UdL), Joan-Lluís Mas (Terra dels Avis, Cat. Nord), Jordi Morell (Taller d'Història del Clot), Manuel Pastor (Federació d'Instituts d'Estudis del País Valencià), Jaume Perarnau (Museu Nacional de la Ciència i de la Tècnica de Catalunya), Joaquim M. Puigvert (UdG), Teresa Reyes (Oficina Patrimoni Cultural - Diputació Barcelona), Enric Sagner (UdG), Carles Santacana (UB), Sebastià Serra (UIB), Ramon Ten (Fundació Bosch i Cardellach), Francesc Viso (CCEPC), Joan Yeguas (Centre de Recerques del Pla d'Urgell "Mascançà")

Consell assessor: Agustí Alcoberro (UB), Ferran Archilés (UV), Josep Casanovas (UVic-UCC), Montserrat Duch (URV), Enric Guinot (UV), Antonieta Jarne (UdL), Antoni Mas Forners (C.E. Repoblació Mallorca. UIB), Marina Miquel (Agència Catalana del Patrimoni Cultural), Conxita Mir (UdL), Vicent Olmos (UV), Joan Peytaví (UPVD), Santi Ponce (UVic-UCC), Joan Santacana (UB), Gemma Tribó (UB), Antoni Virgili (UAB). <http://www.irmu.org/projects/plecs>.

Revista editada per:

Amb el suport de:

